

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Svazek 10

5. vydání

2023

**EUROPEAN POLITICAL
AND LAW DISCOURSE**

Volume 10

Issue 5

2023

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.5

Přístup redakce

Evropský politický a právní diskurz – mezinárodní časopis věnovaný mezinárodnímu právu, vnitřním právním předpisům evropských zemí, politologie, mezinárodním vztahům. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech vědy.

V časopisu se uplatňuje systém anonymního recenzování pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský politický a právní diskurz má velký zájem zejména o interdisciplinární výzkumy v oblasti politologie a právní vědy, jsou to srovnávací analýzy nebo prozkoumání jednotlivých jevů. Zároveň vítáme jakékoliv výzkumy týkající se politických a právních problémů různých národních a mezinárodních institucí. Evropský politický a právní diskurz přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve tištěné články.

Redakční kolégie:

Olena Grynenko, doktor práva, Inštituce mezinárodních vztahů při Kyjevské Národní univerzitě Tarase Ševčenko (Ukrajina)

Marta Jacyšin, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Darja Kibec', PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Borys Kormich, doctor prava, professor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Volodymyr Kuzmenko, doktor práva, profesor, Národní Akademie Kyjevské Mohyly (Ukraine) – *technický redaktor*

Tamara Latkovska, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Volodymyr Lysyk, PhD, docent, Lvovská národní Frankova univerzita (Ukrajina)

Lilija Nevara, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Bertrand Matieu, doktor práva, profesor Univerzity Pantheon Sorbonne Paris-I, Prezident Francouzské asociace ústavního práva, člen Vyšší Rady spravedlnosti (Francie)

Olexandr Merezhko, doktor práva, profesor, Krakovská Akademia jm. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (Polsko)

Özgür Oguz, PhD v právu, docent Univerzity Anadolu (Turecko)

Anna Pišč, dr hab, profesorkyně, Katedra veřejného obchodního práva, Právnická fakulta, Univerzita v Bialostoku (Polsko)

Petra Joanna Pipková, PhD., JUDr., Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta, Univerzita Karlova (Česká republika)

Andreas Pottakis, Právni zástupce (doktorský titul, Oxfordská univerzita), člen Vědecké rady ECCLE, zástupce ředitele Akademie evropského veřejného práva (Řecko)

Julian Roberts, doktor práva, profesor, Oxfordská univerzita (Velké Británie)

Sergey Sayapin, doktor práva, KIMEP univerzita, Almaty, (Kazachstán)

Ksenija Smirnova, doctor právnických věd, profesorkyně, Kyjivská Nacionální univerzita jm. Tarase Ševčenko (Ukrajina)

Leonid Tymčenko, doktor práva, profesor, Výzkumný ústav fiskální politiky, Univerzita státní fiskální služby Ukrajiny (Ukrajina)

Alina Zamula, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Olena Chaltseva, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (Ukrajina)

Pavol Hrivik, PhD v oboru evropských a globálních studií, Trenčinská univerzita Alexandra Dubčeka (Slovensko)

Galina Kuz, doktor politických věd, profesor, Kharkivská Národní pedagogická univerzita G.S. Skovorody (Ukrajina)

Tetiana Krasnopolska, Ph.D, docent, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina) – *technický redaktor*

Daniela La Foresta, profesorkyně, Univerzita jm. Federico II ve m. Napoli (Itálie) – *zástupce šéfredaktora*

Mykola Lazarovych, doktor politických věd, profesor, Ternopilská Národní ekonomická universita (Ukrajina)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Profesor UG, vedoucí Institutu politických věd Univerzity v Gdaňsku (Polsko)

Tetiana Nagorniak, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (Ukrajina)

Marina Nakchum, PhD v oboru antropologie, Londýnská ekonomická škola (Velké Británie)

Mykola Poliovy, doktor politických věd, profesor, Univerzita Komenského (Slovensko) – *šéfredaktor*

Marek Rewizorski, dr hab, Gdaňská Univerzita (Polsko)

Eugene Tsokur, doktor politických věd, profesor, Zaporožská Národní univerzita (Ukrajina)

Olena Ivanova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Tatiana Kuzněcova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Tetiana Kamenská, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Natalie Kovalisko, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Lvivská Národní univerzita jm. Ivana Franko (Ukrajina)

Olena Lisejenko, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Jižně-ukrajinská Národní pedagogická univerzita jm. K.D. Ušinského (Ukrajina) – *technický redaktor*

Vitalij Oniščuk, Doktor společenských věd, profesor, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Valentyna Podšyvalkina, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Administrativní redaktory:

Dilara Gadzhyieva, PhD v politických věd (Ukrajina)

Marina Kalashlinska, PhD v politických věd (Polsko)

Ilona Mišchenko, PhD in civil law and civil process, National University “Odessa Law Academy” (Ukraine)

Alina Polukhina, PhD v politických věd (Ukrajina)

Editorial Policy

The *European Political and Law Discourse* – international Journal of International Law, domestic Law of European countries, Political Science, Social Communications, International Relations, Sociology is a peer reviewed journal with blind referee system, which aims at publishing high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contributions to the fields.

The *European Political and Law Discourse* has a particular interest in interdisciplinary approaches to law, political science, social communications and sociology, whether through comparative or single case-study analysis, but by no means restricts its interests to these spaces, welcoming any relevant contribution from and about different parts of the World.

The *European Political and Law Discourse* accepts original articles which are not under consideration elsewhere at the time of submission.

Editorial Committee:

Olena Grynenko, Doctor of Laws, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University (*Ukraine*)

Daria Kibets, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Borys Kormych, Doctor of Laws, Professor, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Volodimir Kuzmenko, Doctor of Laws, Professor, National University of Kyiv Mohyla Academy (*Ukraine*) – *technical editor*

Tamara Latkovska, Doctor of Laws, Professor, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Volodymyr Lysyk, PhD in Law, associate professor, Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Bertrand Mathieu, Doctor of Laws, Professor at the Université Panthéon, Sorbonne, Paris I, President of the French Association of Constitutional Law, member of the High Council for the Judiciary of France (*France*)

Oleksandr Merezhko, Doctor of Laws, Professor, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow Academy (*Poland*)

Lilia Nevara, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Özgür Oguz, PhD in Law, Ass.Prof, Anadolu University (*Turkey*)
Anna Piszcz, dr hab, Professor UwB, Faculty of Law, University of Białystok (*Poland*)

Petra Joanna Pipková, PhD, JUDr, Charles University Prague (*Czech Republic*)

Andreas Pottakis, Attorney at Law (D.Phil, Oxon), Member of Scientific Council at ECCL, Deputy Director at Academy of European Public Law (*Greece*)

Julian Roberts, Doctor of Laws, Professor of Criminology, University of Oxford, a member of the Sentencing Council of England and Wales (*Great Britain*)

Sergey Sayapin, Doctor of Laws, Assistant Professor, School of Law, KIMEP University Almaty (*Kazakhstan*)

Kseniia Smirnova, Doctor of Laws, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (*Ukraine*)

Leonid Tymchenko, Major Research Fellow, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine (*Ukraine*)

Marta Yatsyshyn, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Alina Zamula, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Olena Chaltseva, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (*Ukraine*)

Pavol Hrivik, PhD in European and Global Studies, Alexander Dubcek Trencin University (*Slovakia*)

Galina Kuts, D.Sc. in Political Science, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (*Ukraine*)

Tetyana Krasnopolska, PhD in Political Science, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*) – *technical editor*

Daniela La Foresta, Professor, Naples Federico II University (*Italy*) – *vice-editor-in-chief*

Mykola Lazarovych, D.Sc. in Political Science, Professor, Ternopil National Economic University (*Ukraine*)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Professor UG, Head of the Institute of Political Science, University of Gdansk (*Poland*)

Tetyana Nagornyak, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (*Ukraine*)

Marina Nahum, PhD in Anthropology, London School of Economics (*Great Britain*)

Mykola Polovyi, D.Sc. in Political Science, Professor, Comenius University (*Slovakia*) – *editor-in-chief*

Marek Rewizorski, dr hab, University of Gdansk (*Poland*)

Evgen Tsokur, D.Sc. in Political Science, Professor, Zaporozhye National University (*Ukraine*)

Olena Ivanova, Doctor of Social communications, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Tetiana Kuznietsova, Doctor of Social communications, Professor, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Tetiana Kamenska, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Nataliia Kovalisko, ScD in Sociology, Professor, Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Olena Liseienko, ScD in Sociology, Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynskyi (*Ukraine*) – *technical editor*

Vitalii Onyschuk, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Valentyna Podshyvalkina, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Administrative Editors:

Dilara Gadzhyieva, PhD in political science (*Ukraine*)

Marina Kalashlinska, PhD in political science (*Poland*)

Ilona Mishchenko, PhD in law, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Alina Polukhina, PhD in political science (*Ukraine*)

The Journal is indexing by Index Copernicus:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=42760>

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Evidenční číslo: MK ČR E 22311

Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO

Adresa: Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

Table of contents**SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE**

Anastasia Denysiuk, NATIONAL IDENTITY AS A BASIS FOR THE CONSOLIDATION OF UKRAINIAN SOCIETY	5
---	---

THEORETICAL AND HISTORICAL ISSUES OF POLITICS

Liudmyla Chekalenko, FROM THE MOSKOVIYA STATE TO TODAY	12
Svitlana Podplota, ECONOMIC TRENDS IN POST-WAR UKRAINE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	22

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Denys Kisiliuk, UKRAINE'S GRAIN EXPORTS TO THE EU COUNTRIES: CHRONOLOGY AND CHALLENGES UNDER MARTIAL LAW	29
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech)	35
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English)	40

SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.5.1

Anastasia Denysiuk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9987-4290>

Vinnitsia National Technical University, Ukraine

NATIONAL IDENTITY AS A BASIS FOR THE CONSOLIDATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Анастасія Денисюк

Вінницький національний технічний університет, Україна

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДЛЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

The article examines the relationship between national identity and political dialogue. The author considered the peculiarities of the political culture and consciousness of Ukrainian society. The peculiarities of political subcultures in Ukraine are analyzed. Attention is focused on the characteristics of the mentality of the eastern and southern regions. Analyzed the results of sociological surveys of Ukrainians regarding national self-determination.

The impact of Ukraine being a part of the USSR on national identity is analyzed. The absence of a purposeful pro-Ukrainian ethnopolitics in independent Ukraine also had a negative impact. It was concluded that the regional and mental characteristics of the citizens of Ukraine were used by the Russian Federation in preparation for the war against Ukraine.

Analyzed the results of sociological surveys of citizens in 2022. The number of citizens who identify themselves as Ukrainians has increased. The Russian-Ukrainian war became an additional incentive for the consolidation of Ukrainians.

Temporarily occupied territories are defined. The mechanisms of manipulating the consciousness of citizens, which are used by Russia to create conflicts in Ukrainian society, are considered. The author defines political technologies that can influence the decisions of citizens of temporarily occupied territories.

It is proposed to create special channels in telegrams and websites to provide up-to-date information to Ukrainians and citizens participation in making important decisions. Internet technologies are proposed to support communication with citizens of temporarily occupied territories. It will contribute to the consolidation of Ukrainians. It is important to improve the state's reputation and clearly adhere to the European development strategy of Ukraine. This will contribute to dialogue, state security and building trust between the authorities and the population of all regions of Ukraine.

Keywords: political dialogue, political consciousness, national identity, consolidation of society, political technologies, propaganda, temporarily occupied territories.

Актуальність теми. Головним соціокультурним та цивілізаційним атрибутом нації є її ідентичність. Складність національного самовизначення українців визначалась певною дихотомією суспільної свідомості, що, з одного боку, намагалась зберегти елементи радянської ціннісної системи, а з іншого, – сформувала ціннісні засади життєдіяльності на ліберально-демократичній основі¹.

¹ Степико, М. (2019). Сучасні виклики українській національній ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, 3-4, 99-100, 253-265.

Відомо, що ідентичність буває особистою і колективною. У цій статті нас цікавить колективна ідентичність, а саме, – національна. В українському суспільстві відбулось значне посилення почуття та розуміння національної ідентичності через вплив багатьох подій, які демонструють громадянам існування їхньої спільноти. Йдеться про Помаранчеву революцію, Революцію Гідності, анексію Криму у 2014 році, початок і продовження широкомасштабної Російсько-Української війни з 2022 року.

З одного боку, війна, геноцид з боку Російської Федерації (РФ) проти українців загострили почуття патріотизму, відчуття національної ідентичності українців. З іншого боку, існує певний відсоток людей в Україні, які ідентифікують себе з росіянами (очікують повернення СРСР, вірять у дружбу з Росією тощо). Цю особливість регіональної субкультури України використовує влада РФ для спроб розколу українського суспільства. Йдеться про використання інформаційних комунікативних технологій, розповсюдження дезінформації серед населення з метою знищення української культури, «переписування» історії України з метою подальшої окупації. Зрозуміло, що такий тотальний план РФ провалився. Але війна РФ проти України продовжується. Існує загроза безпеці Української держави через спроби держави-агресора зруйнувати національну ідентичність українців. Тому важливим питанням сьогодні є пошук шляхів консолідації українців на основі формування спільної національної ідентичності в умовах війни. Це й актуалізує тему дослідження.

Методами дослідження було обрано: аналіз наявних політичних субкультур в Україні, порівняння статистичних даних щодо дослідження ідентичності українців, ставлення до Російсько-Української війни, розробка механізмів консолідації українців під час війни.

Основна частина. Найпростіше національну ідентичність можна пояснити як певну позитивну установку, оцінювання людиною конкретної ситуації та усвідомлення своєї належності до певної спільноти. Національна ідентичність є усвідомленою приналежністю до нації, національності на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. Вона має власні засади в конструюванні індивідом своєї тотожності. Вибір національної ідентичності обумовлений політичними, економічними, соціальними й історичними чинниками, що робить її рухомою¹.

Національна ідентичність охоплює такі процеси. По перше, людина має усвідомити свою подібність до певної нації. По-друге, вона має діяти як її «типовий» представник, чим й підтверджує свою належність до неї.

Загалом, національна ідентичність базується і є частиною політичної культури та свідомості. Найчастіше політичну культуру визначають як сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей і зразків поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою. Політична культура охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян².

Цілком погоджуюсь із професором І. Поліщуком, який у визначенні політичної культури акцентує увагу на впливі історичного досвіду попередніх генерацій національної спільноти на її розвиток, що політична культура транслюється від покоління до покоління і це має істотний трансформаційний потенціал та виявляється в діяльності суб'єктів політичного процесу і функціонуванні політичних інститутів³.

Розглянемо особливості української політичної культури та певні регіональні відмінності. Вироблення людьми ціннісних орієнтацій (і відповідних форм поведінки) на основі групових цілей та політичних ідеалів в Україні перетворює політичну культуру в сукупність субкультурних утворень, що характеризують наявність у їх носіїв відмінностей у ставленні до влади та держави, правлячих партій, у способах політичної участі тощо⁴.

¹ Стегній, О. І., Дзюба, І. М., Жуковський, А. І., Железняк, М. Г. (2020). Національна ідентичність. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <<https://esu.com.ua/article-71062>> (2023, липень, 23).

² Точицький, М. С. (2019). Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій. *Політикус: науковий журнал*, 6, 49-53.

³ Поліщук, І. О. (2013). Політична культура: дефініція, структура та функції. Міжнародний «круглий стіл» «Правова та політична культура соціуму за умов його модернізації» (12 квітня 2013 р.). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 3 (17), 194-196.

⁴ Бурдяк, В. І., Ротар, Н. Ю. (2000). *Політична культура, ідеологія, психологія*. Чернівці: Рута, 13

Відомо, що Україна є великою державою за кількістю населення і площею. Відповідно, на її території існували і існують різні регіональні політичні субкультури (ментальні особливості, різне історичне минуле тощо), є розмаїття політичних поглядів та інтересів.

Політична субкультура є сукупністю однорідних ціннісних орієнтацій і відповідних їм форм політичної активності громадян та груп. Актуальними на сьогодні залишаються порівняльні дослідження субкультур Г. Алмонд, В. Розенбаум, Л. Пай, та ін.¹

Є різні класифікації політичних субкультур, але зупинимось на тій, яка запропонована професором О. Рудакевичем для українського суспільства. Він слушно зазначив, що, крім офіційно задекларованої політичної культури правлячого режиму, в сучасному українському суспільстві функціонували політичні субкультури екстериторіального характеру: національно-демократична, національно-радикальна (націоналістична), субкультура українських росіян та інерційна комуно-більшовицька культура. Крім цього існували субкультури регіонального типу: східно- і західно українська політичні субкультури².

За результатами дослідження, на сході та півдні України домінувала політична культура українських росіян та інерційна комуно-більшовицька субкультура, а на Заході – українська національно-демократична та національно-радикальна субкультури. Прояви особливого характеру і змісту цих політичних субкультур можна було побачити на минулих президентських та парламентських виборах³.

Зокрема, політична субкультура українських росіян виражала потреби й інтереси російської національної меншини та представників інших національностей, які будували свою життєдіяльність на російській мові й культурі. Субкультура сходу України мала такі специфічні риси: орієнтація на розбудову в Україні політичної нації, підтримка ідеї україно-російської державної двомовності, подвійного громадянства, федеративного державного устрою, стратегічного союзу України з РФ тощо. Тому є слушною позиція О. Рудакевича, що в деяких регіонах сходу і півдня України домінували політична культура українських росіян та інерційна комуно-більшовицька субкультура, а на заході – українська національно- демократична та національно-радикальна субкультури.

Проте з початку широкомасштабної Російсько-української війни 2022 року значна частка українських росіян побачила реальні цілі РФ та наслідки вторгнення росіян. Відповідно, змінились установки цих громадян і політична свідомість, політична поведінка. Крім того, через Російсько-Українську війну є з'явилась велика кількість внутрішньо переміщених осіб у центрі та на заході України. Відповідно, носії різних регіональних політичних субкультур опинились в іншому субкультурному просторі, що вплинуло на їх ціннісні установки.

У свій час певним викликом для української ідентичності було те, що 3,1% опитаних Інститутом соціології НАН України респондентів вважають себе громадянами неіснуючої держави – СРСР. Але більш суттєвим моментом є те, що, зокрема, у 2018 р. 29,8% опитаних громадян ідентифікували себе лише з місцем проживання (так званою «малою батьківщиною»). До того ж, громадянами світу вважали себе 3,3% опитаних респондента, а 1,9% – громадянами Європи. Отже, станом на 2018 р. майже 40% опитаних громадян шукали свою ідентичність поза національним самовизначенням³. Ідентифікація себе як громадян України меншою мірою була притаманна жителям Східного регіону (52%) та Донбасу (45%), хоча і в цих регіонах вона була переважаючою. Сумарна частка тих, хто ідентифікував себе, насамперед, з місцем проживання, у цих двох регіонах була вищою (на Донбасі – 39%, на Сході – 38%), ніж в інших регіонах (30-31%)⁴.

Тобто за період існування України у складі СРСР та за відсутності цілеспрямованої проукраїнської етнополітики часів незалежності в нашій державі збереглися значні регіональні спільноти із власними особливостями: російською мовою та культурою, символікою, героями та антигероями, ціннісними орієнтаціями, звичаями, традиціями тощо. Згідно зі соціологічним

¹ Almond, G. (1970). *Political development: essays in heuristic theory*. Boston: Little, Brown, 35; Rosenbaum, W. (1975). *Political Culture*. N.Y.: Praeger, 153; Pye, L. W. (1972). *Political culture. International Encyclopedia of the Social Sciences*. London: Collier-Macmillan publishers, 12, 220.

² Рудакевич, О. М. (2014). Політичні субкультури українського суспільства. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки у глобалізованому світі*, 38-42.

³ Інститут соціології НАН України (2018). *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Київ, 5(19), 464.

⁴ Разумков Центр (2018). *Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства* <<http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>> (2023, серпень,03).

опитуванням мешканців Донбасу у 2018 році як на окупованій, так і на звільненій території, найбільш позитивними подіями респонденти назвали перемогу СРСР у війні 1941-1945 р., перемогу над Наполеоном у 1812 р., хрещення Русі в 988 р., утворення УРСР у 1917 р., проголошення Російської імперії у 1721 р., а найбільш негативними – Помаранчеву революцію 2004 р., розпад СРСР, створення Української повстанської армії в 1942 р., заснування ОУН у 1929 р., Майдан 2013-2014 рр. Найпозитивнішими діями «української» історії серед мешканців був цар Петро I, який проголосив Російську імперію, та князі Володимир і Ярослав (за російською версією – як засновники російської держави). А головними «антигероями» української історії там були С. Бандера, В. Ющенко та П. Порошенко (останні як діячі Помаранчевої революції та Революції Гідності)¹.

На жаль, в українському суспільстві тривалий час не було потужної системи культурного розуміння «свій-чужий». Тому чимало українців не бачили розмежування між українським і російським, що й використала РФ у період спроб створення, так званої «Новоросії». Це сприяло продукуванню і реалізації політичних технологій типу: «один народ», «братський союз», «єдиний простір» тощо. Тому нині пошук шляхів мінімізації руйнування національної ідентичності українців залежить, у першу чергу, від формування ефективного інструментарію протидії медійним практикам «русского міра» та розвитку критичного мислення у споживачів інформації.

Проаналізуємо, як змінилась ситуація після масштабного вторгнення РФ в Україну (лютий 2022 р.) і ознайомимось із оновленими даними. Це важливо для аналізу наявної політичної ситуації. Почнемо із визначення тимчасово окупованих територій (ТОТ) Російською Федерацією станом на 21.07.2023 р., або на яких ведуться (велися) бойові дії. Це деякі райони Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Запорізької, Миколаївської, Сумської Харківської, Херсонської, Чернігівської областей, Автономна республіка Крим і місто Севастополь та ін.²

За результатами загальнонаціонального опитування «Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022)», проведеного соціологічною групою «Рейтинг», українцями за національністю вважають себе 92% громадян України, 5% відносять себе до росіян, 3% – до інших етносів. За попередніми даними опитувань, з 2008-го до 2014 року спостерігався досить сталий національний розподіл: близько 83% громадян вважали себе українцями, близько 15% – росіянами. Після окупації Криму та частини Донбасу у 2014 кількість респондентів, котрі ідентифікували себе як росіяни, зменшилася до 11%, а кількість українців зросла – до 87-88%. При цьому за останні вісім років кількість тих, хто вважав себе росіянами, поступово зменшувалася³.

Отже, наявність різних політичних субкультур та регіональних національних ідентичностей в Україні є об'єктивною обставиною. Російсько-українська війна стимулювала консолідацію українців, стала потужним чинником поглиблення їх національної ідентичності. Загострилися почуття патріотизму, актуалізувалась потреба у самовизначенні, відродилися національні традиції та гостре бажання захистити українську культуру та європейські цінності.

Проте проблемою є те, що регіональні політичні субкультури (переважно сходу і півдня України) використовує влада РФ для виправдання свого вторгнення, злочинів, масових вбивств українців. Це очевидно, в першу чергу, на окупованих РФ територіях. Держава-агресор постійно піднімає питання захисту російськомовних українців, публікує сфабриковані матеріали для роздмухування внутрішніх конфліктів в Україні. Зокрема, сьогодні активно реалізується політика русифікації української системи освіти, що є частиною тактики Росії, спрямованої на викорінення національної ідентичності. Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень зазначив, що росіяни цілеспрямовано здійснюють «лінгвоцид», який супроводжується не лише забороною української мови, а й викраденням дітей та вчителів⁴.

Відомо, що РФ почала війну ще у 2014 році на сході України, вважаючи, що там не буде спротиву. Влада РФ планувала «грати на почуттях» українських росіян. Однак політична реальність

¹ Rating Group (2018). *Настрої та очікування українців: регіональні особливості* <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osobennosti.html> (2023, серпень, 05).

² Чепіга, Н. (2023). Перелік тимчасово окупованих територій і бойових дій знову оновили. *Експертус* <<https://buhplatforma.com.ua/news/60229-uvaga-zyavivsyia-perelik-tot-i-teritoriy-boyovikh-diy>> (2023, липень, 23).

³ Укрінформ (2023). *Головна сторінка* <<https://www.ukrinform.ua>> (2023, серпень, 20).

⁴ Кремень, Т. (2023). «Свідома тактика»: мовний омбудсмен відреагував на русифікацію окупованих територій України. *Фокус* <<https://focus.ua/uk/ukraine/554918-svidoma-taktika-movniy-ombudsmen-vidreaguval-na-rusifikaciju-okupovanih-teritoriy-ukrajini>> (2023, серпень, 02).

виявилась іншою, значна частина російськомовного населення України ідентифікує себе як українців та чинить опір агресору. Проте цілеспрямований маніпулятивний вплив комунікативних технологій, спрямований на руйнування національної ідентичності українців може катастрофічно позначитись на всьому українському суспільстві.

Багато людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) України, знаходяться під інформаційним і військовим впливом РФ. Окупант продукує міфи про те, що мешканці ТОТ запламовані перед Україною. Пропаганда посилює ці страхи й наполягає: тільки-но території будуть звільнені, Україна відразу розпочне суцільну мобілізацію, усіх без винятку звинуватять у колаборації, а ті, хто отримав російський паспорт (часто це робили вимушено, під тиском), опиняться у в'язницях чи взагалі будуть розстріляні. Одним із останніх російських міфів є той, що нібито Україна підірвала Каховську ГЕС і покинула своїх громадян напризволяще¹.

Таку відверту брехню про Україну мешканцям ТОТ важко проаналізувати, якщо вона масовано подається різними каналами. Адже інформацію з України мешканці ТОТ практично не мають. РФ фактично «відрізає» ці території від українського інформаційного простору, блокуючи соціальні мережі (Viber, Instagram, Twitter, Google і YouTube). Отже, встановлено, що РФ намагається створити повноцінний альтернативний медіапростір на ТОТ. Одним із механізмів цього є блокування доступу до міжнародних та українських ЗМІ.

Як мінімізувати такий інформаційний вплив агресора? На мій погляд, для зменшення впливу маніпулятивних технологій і підтримки консолідації українців потрібен політичний діалог між владою і громадянами. Звичайно, він повинен базуватись на довірі, прозорій діяльності та реальних результатах роботи політиків. Такий діалог сприятиме демократизації відносин між владою і громадянами та слугуватиме показником реалізації євроінтеграційної стратегії України. Важливу роль тут відіграє боротьба з проявами корупції у вищих ешелонах влади. Йдеться про те, що у цій боротьбі мають об'єднатись і влада, і громадяни. Це наблизить перемогу і зміцнить репутацію України. Сьогодні українці є прикладом мужності та сміливості, але корупційні скандали підривають довіру українців до влади та загалом довіру до української влади².

На жаль, Україну сприймають як вельми корумповану країну, про що свідчить її низький рейтинг в Індексі сприйняття корупції. За 2022 рік цей рейтинг був 33 бали зі 100 можливих (Corruption Perceptions Index – CPI), що свідчить про його зростання. Отже, Україна посіла 116 місце зі 180 країн у CPI³.

Водночас результати дослідження у 2021-2022 рр. The PRS Group International Country Risk Guide 2022 засвідчили, що Україна втратила 2 бали. Тоді була врахована оцінка корупції в політичній системі під час війни. Зокрема, особливу увагу було приділено наявній або потенційній корупції у вигляді надмірної вибіркової протекції, резервуванню робочих місць, непотизму, товарообігу, таємному фінансуванню партій та підозріло тісним контактам між політикою й бізнесом тощо⁴.

Проте, варто відзначити, що Україна показала, значний прогрес в боротьбі з корупцією, який продовжується навіть у період війни. Серед безперечних позитивів минулого року можна відмітити ухвалення державної Антикорупційної стратегії, довгоочікуване призначення керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), що стало рушійною силою для активізації розслідувань щодо топкорупції. Також Вищий антикорупційний суд за 2022 рік суд розглянув 49 справ, із яких 37 – із винесенням вироків. Однак ефект від боротьби з корупцією мав би бути відчутнішим⁵. Звичайно, інформацію про надбання у боротьбі із корупцією варто передавати у всі регіони України, зокрема, й окуповані.

Політичний діалог повинен бути побудований таким чином, щоб громадяни різних регіонів могли висловлювати свої думки, організовувати допомогу, сприяти обміну ідеями та досвідом, а також формувати взаєморозуміння між різними соціальними групами і владою. Він також допомагає знайти компромісні рішення, які враховують інтереси усіх зацікавлених сторін і сприяють

¹ Бондарчук, А., (2023). Окуповані. Як Росія маніпулює почуттями українців, які опинилися по різні боки лінії фронту. *Lb.ua* <https://lb.ua/news/2023/07/01/563005_okupovani_yak_rosiya_manipulyuie.html> (2023, серпень, 03).

² Денисюк, А. (2023). Політичний діалог в сучасних умовах: політико-культурний аспект. *Politicus*, 1, 51-57.

³ Сологуб, І. (2023). Добросовісність та ставлення до корупції серед українських учнів. *Вокс-Україна*. <<https://voxukraine.org/dobroshesnist-ta-stavlennya-do-koruptsiyi-sered-ukrayinskyhuchniv>> (2023, липень, 28).

⁴ Трансперенсі Інтернешнл Україна (2023). *Index of perception of corruption-2022* <<https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-koruptsiyi-2022>> (2023, серпень, 08).

зміцненню національної єдності. Це збільшує легітимність прийнятих рішень і забезпечує широку підтримку для їх реалізації¹.

Які ж механізми можна використати для оптимізації взаємодії із мешканцями ТОТ?

На мою думку, одним із таких механізмів консолідації українців є створення онлайн-платформ для розвитку політичного діалогу між представниками різних регіонів. Такі діалоги доцільно організовувати на всіх рівнях. Тут важливо, щоб українці з ТОТ відчували дотичність до прийняття рішень в Україні та мали підтримку з боку українського суспільства. Крім того, потрібно надавати громадянам інформацію про реалізацію євроінтеграційного курсу держави, успіхи у подоланні корупції на всіх рівнях. Адже одним з найголовніших аспектів є надання і отримання інформації з Батьківщини. Але онлайн-платформи потрібно оновлювати і змінювати назви, адже агресор постійно відслідковує і блокує українські канали зв'язку¹⁷.

Зрозуміло, що РФ не лише блокує українські новинні сервіси та сайти, але й активно блокує сервіси VPN, в тому числі, на окупованих територіях. Тому важливо готувати інструкції і відео інструкції про можливості використання VPN, алгоритм налаштування приватності, про надійні канали зв'язку та месенджери. Цю систему VPN потрібно безкоштовно роздавати людям.

Крім того, потрібно постійно підтримувати зв'язки через певні канали, інформацію про які важливо розповсюджувати. Цей контакт між громадянами має багато складових: політичний, соціальний, психологічний, культурний та інші компоненти. Однією із функцій підтримки взаємодії є розвиток і формування національної ідентичності.

Як слушно зазначав І. Лосев, «Те, що не буде українізовано, обов'язково буде русифіковано та втрачено Україною. Питання не в тому, треба йти шляхом українізації чи не треба, а в тому, яким саме має бути цей процес з огляду на методи, терміни, рівень жорсткості тощо»². Тому спроби втримувати в Україні полярні українську та російську субкультури є неможливим. Тому ті території України, де російська ідентичність буде домінувати, Україна може втратити на користь Росії. Тому й під час війни важливо підтримувати різними політико-комунікативними технологіями розвиток української ідентичності. Це стратегічно важливе питання.

Висновки. Національна ідентичність сприяє об'єднанню нації та є ґрунтом для побудови та розвитку політичного діалогу між владою і суспільством, для наближення перемоги України. З іншого боку, політичний діалог є важливим чинником консолідації українців різних регіонів, адже через побудову довіри до влади, між громадянами покращується репутація держави. Україна зробила європейський вибір, тому має чітко дотримуватись принципу верховенства права, Конституції України та законів держави щодо створення інституційної системи, яка б сприяла подальшій консолідації українців. Але сьогодні недостатньо зусиль владними інституціями докладається для пошуку політичних технологій, які б сприяли підтримці комунікації із населенням ТОТ.

References:

1. Stepyko, M. (2019). Suchasni vyklyky ukrainiskii natsionalnii identychnosti [Contemporary challenges to Ukrainian national identity]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Curacao of the National Academy of Sciences of Ukraine], 3-4, 99-100, 253-265. [in Ukrainian].
2. Stehni, O. I., Dziuba, I. M., Zhukovskiy, A. I., Zhelezniak, M. H. (2020). Natsionalna identychnist [National identity]. *Entsyklopediya Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy <<https://esu.com.ua/article-71062>>. (2023, July, 23) [in Ukrainian].
3. Tochytskyi, M. S. (2019). Poniattia politychnoi kultury u svitli suchasnykh politolohichnykh diskusii [The concept of political culture in the light of modern political science discussions]. *Politykus : naukovi y zhurnal* [Politicus: Science. magazine], 6, 49-53. [in Ukrainian].
4. Polishchuk, I. O. (2013). Politychna kultura: definityiia, struktura ta funktsii Mizhnarodnyi «kruhlyi stil» «Pravova ta politychna kultura sotsiumu za umov yoho modernizatsii» (12 kvitnia 2013 r.). [Political culture: definition, structure and functions. International "round table" "Legal and political culture of society under the conditions of its modernization" (April 12, 2013).]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriiia: *Filosofiiia, filosofiiia prava, politolohiia, sotsiolohiia* [Bulletin of the National

¹ Денисюк, А. (2022). Механізми реалізації політичного діалогу в умовах кризи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»*, 42, 25-32. DOI: <https://doi.org/10.26565>.

² Лосев, І. (2019). Межа дискусії. Про політичний сенс національно-культурної ідентичності. *Український тиждень*, 44 (624), 22-23.

- University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise". Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology], 3 (17), 194-196. [in Ukrainian].
5. Burdiak, V. I., Rotar, N. Yu. (2000). *Politychna kultura, ideolohiia, psykholohiia* [Political culture, ideology, psychology]. Chernivtsi: Ruta. [in Ukrainian].
  6. Almond, G. (1970). *Political development: essays in heuristic theory*. Boston: Little, Brown.
  7. Rosenbaum, W. (1975). *Political Culture*. N.Y.: Praeger.
  8. Pye, L. W. (1972). *Political culture. International Encyclopedia of the Social Sciences*. London: Collier-Macmillan publishers, 12, 220.
  9. Rudakevych, O. M. (2014). Politychni subkultury ukrainskoho suspilstva [Political subcultures of Ukrainian society]. *Aktualni problemy suchasnoi filosofii ta nauky u hlobalizovanomu sviti* [Actual problems of modern philosophy and science in the globalized world], 38-42. [in Ukrainian].
  10. Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine (2018). *Ukrainian society: monitoring social changes* [Ukrainian society: monitoring social changes]. Kyiv, 5 (19). [in Ukrainian].
  11. Razumkov Center (2018). *Osoblyvosti identychnosti hromadian Ukrainy: problemy ta perspektyvy konsolidatsii suspilstva* [Peculiarities of the identity of citizens of Ukraine: problems and prospects for the consolidation of society] <<http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>> (2023, August, 03) [in Ukrainian].
  12. Rating Group (2018). *Nastroi ta ochikuvannia ukraintsev: rehionalni osoblyvosti* [Moods and expectations of Ukrainians: regional features] <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraintsev_regionalnye_osobennosti.html> [in Ukrainian]. (2023, August, 05).
  13. Chepiha, N. (2023). Perelik tymchasovo okupovanykh terytorii i boiovykh dii znovu onovyly [The list of temporarily occupied territories and hostilities has been updated again]. *Golovbuh site* <<https://buhplatforma.com.ua/news/60229-uvaga-zyavivsyia-perelik-tot-i-teritoriy-boyovikh-diy>> (2023, Juli, 23) [in Ukrainian].
  14. Ukrinform (2022). *Homepage* <<https://www.ukrinform.ua>> [in Ukrainian]. (2023, August, 20).
  15. Kremin, T. (2023). «Svidoma taktyka»: movnyi ombudsmen vidreahuvav na rusyfikatsiiu okupovanykh terytorii Ukrainy [“A conscious tactic”: the language ombudsman reacted to the Russification of the occupied territories of Ukraine]. *Fokus* <<https://focus.ua/uk/ukraine/554918-svidoma-taktika-movniy-ombudsmen-vidreahuvav-na-rusifikaciyu-okupovanih-teritoriy-ukrajini>> (2023, August, 02) [in Ukrainian].
  16. Bondarchuk, A., (2023). Yak Rosiia manipuluie pochuttiamy ukraintsev, yaki opynylysia po rizni boky linii frontu [Occupied How Russia manipulates the feelings of Ukrainians who are on different sides of the front line]. *LB.UA*. <https://lb.ua/news/2023/07/01/563005_okupovani_yak_rosiya_manipulyuie.html>. [in Ukrainian]. (2023, August, 03).
  17. Denysiuk, A. (2023). Politychnyi dialoh v suchasnyi umovakh: polityko-kulturnyi aspekt [Political dialogue in modern conditions: political and cultural aspect]. *Politicu*, 1, 51-57. [in Ukrainian].
  18. Solohub, I. (2023). Dobrochesnist ta stavlennia do koruptsii sered ukrainskykh uchniv [Virtue and attitude towards corruption among Ukrainian students.]. *Vox-Ukraine* <<https://voxukraine.org/dobrochesnist-ta-stavlennya-do-koruptsiyi-sered-ukrayinskyhuchniv>> (2023, July, 28) [in Ukrainian].
  19. Transparency International Ukraine (2023). *Indeks spryiniattia koruptsii – 2022* [Transperensi Interneshnl Ukraina]. <<https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2022>>. [in Ukrainian]. (2023, August, 08).
  20. Denysiuk, A. (2022). Mekhanizmy realizatsii politychnoho dialohu v umovakh kryzy [Mechanisms of implementation of political dialogue in crisis conditions]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, seriia «Pytannia politolohii»* [Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazina, series "Questions of political science"], 42, 25-32. DOI: <https://doi.org/10.26565> [in Ukrainian].
  21. Losiev, I. (2019). Mezha dyskusii. Pro politychni sens natsionalno-kulturnoi identychnosti [Limit of discussion. On the political meaning of national and cultural identity]. *Ukrainskyi tyzhden* [Ukrainian week], 44 (624), 22-23. [in Ukrainian]

THEORETICAL AND HISTORICAL ISSUES OF POLITICS

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.5.2

Liudmyla Chekalenko, ScD in Political Science

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2819-9424>

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

FROM THE MOSKOVIYA STATE TO TODAY

Людмила Чекаленко, д. політ. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ВІД МОСКОВІЇ ДО СЬОГОДЕННЯ

Empires are an extraordinary phenomenon in the history of mankind, the study of which requires scholarly understanding, thoughtful comparison, and deep analysis not only of the stories, causes, and components of the formation of empires, but also of all shades of their activity. It is the comparative approach to the study of this problem that will help us understand the nature of the emergence and disappearance of imperial formations, find answers to difficult questions: how empires grew, for what reasons some were powerful and others weak, why some empires disappeared and others flourished; is there a connection between the instability of power, coups, and the death of empires or not; and finally, what are the consequences for world development of the disappearance of imperial formations.

Among the reasons for the demise of empires, researchers single out political and economic problems, social and cultural issues, and environmental challenges. These are the five factors of the disappearance of empires. The article intends to demonstrate the research and data about empires collected by various authors, which gives the reader the opportunity to get to know and master the historiography of this issue.

In connection with Russia's brutal war against Ukraine, the author of the article tries to explain how the Moscow Empire was formed, how it became Russian, and how the Russian Empire managed to survive despite a number of dangerous challenges.

In the current article, Prof. Liudmyla D. Chekalenko for the first time in the political science reveals the phenomenon of "saving" the empire in historical and political dimensions. The author explains that the restoration and salvation of the metropolis – the central state – the conqueror, exterminator and exploiter, assimilator of other peoples and cultures, can be carried out by its vassals – conquered peoples. This phenomenon reminds us of the Scandinavian syndrome, when victims begin to protect and save their tormentor who has done them irreparable evil. Thus, the article examines the factors that support and revive imperial formations, and also makes cautious assumptions about the future scenarios of the development of events surrounding the current situation.

Keywords: empire, decline, moscow state, nationalism, Scandinavian syndrome, phenomenon.

Поняття імперія походить від лат. *Imperium* і означає наказ, верховна влада, управління однією особою – монархом на певній території, одну з історичних форм державно-політичного утворення. До теперішнього часу цим терміном називали одноосібний суверенітет над численними та розсіяними політичними суспільствами¹. Домінік Лівен (*Lieven, D.*), британський історик, фахівець з історії росії, запропонував визначати імперію як державу «з чітко розмежованою територією, що здійснює суверенітет над своїми підданими, які на різних рівнях перебувають під її

---

¹ Mark, R. B. (2015). *Ethnic struggle, coexistence, and democratization in Eastern Europe*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1038781>.

прямим адміністративним наглядом»¹. Термін «імперія» викликав багато суперечок і застосовувався до багатьох різних політичних утворень. Так, імперія може охоплювати не лише формальні, але й неформальні процеси. Професор Оксфордського університету *Джон Дарвін (Darwin, J.)* говорить про неофіційну імперію «як про найвищу форму імперіалізму». За його визначенням, імперії – це «системи впливу або правління, в яких етнічні, культурні чи екологічні кордони перекривалися або ігнорувалися»². Слід зазначити, що термін «імперія» стосується центральної держави подібних утворень, яка здійснює політичний контроль над значною територією, що містить багато різноманітних груп населення.

У статті пропонуємо поза іншими прикладами розглянути варіант російської імперії, центральною державою якої стала московія. Зазвичай ми говоримо про імперію як про єдине ціле. Але оскільки імперії доволі великі, їх часто ділять на менші, більш керовані політичні одиниці, які називають провінціями, а в росії – округами, краями, а пізніше – за радянської влади – союзними республіками. Отже, для того, щоби імперія сформувалась, одна держава має взяти під контроль інші держави або групи людей.

Виклад основного матеріалу. Порівнюючи різні імперії, в їхньому розвитку можливо віднайти спільне і диференційне. Аналітики пропонують до розгляду кілька яскравих прикладів бувших і наявних імперій, простежуючи їхній шлях від зародження і до розпаду. Так, відомий британський академік *Джон Хатчинсон (John Hutchinson)* в дослідженні «Війна, крах імперії та масове створення національних держав» («Warfare, Imperial Collapse, and the Mass Creation of Nation States Get access Arrow») згадує Перську імперію Ахеменідів під керівництвом Кіра Великого, Імперію Маур'їв в Індії, Римську республіку, що була заснована в шостому столітті до нашої ери, та інші. На думку ученого, імперії з'являються з різних причин. Так, Перська імперія Ахеменідів була побудована переважно шляхом військових завоювань. Імперія Маур'їв в Індії для розширення свого панування використовувала комбінацію політичного саботажу і релігійного навернення. Римські загарбники, створюючи імперію, відрізнялися тим, що не ставили за мету остаточне завоювання території. І після перемоги над ворогами Рим зазвичай пропонував чужинцям певний рівень громадянства в обмін на лояльність.

Отже, зростання імперії залежить від центральної держави, яка поширює політичний контроль над загарбаними територіями та людьми. Цього можна досягти різноманітними засобами, зокрема комбінуючи військові, економічні і культурні фактори. Класичним прикладом творення римської імперії вважають державу Олександра Македонського. Швидке зростання імперії Олександра шляхом територіальної експансії було прикладом того, як маленька держава може перерости у величезну імперію. Не применшуючи військових талантів юного полководця, нагадаємо, що основу для його перемоги над Персією заклав його попередник Філіп II Македонський (роки правління 359-336 рр. до н. е.), який використовував підкуп, війну та погрози, щоб забезпечити своє володарювання. Перемогам Олександра сприяла також політична нестабільність у Персії. Успіхи переконали багатьох місцевих правителів перейти на сторону переможця. Олександр не кидав різкого виклику існуючим адміністративним системам, а адаптував їх для своїх цілей, що й гарантувало йому певну легітимність з боку місцевого населення. Дж. Хатчинсон, досліджуючи китайську династію Цинь, звертає увагу на те, що перший імператор Цинь Ши Хуанді заклав основу для розгалуженої імперської бюрократії, яка розширилася та реформувалася, укріпив територію, зміцнив центральну владу, провів внутрішні реформи в імперії, підтримував конфуціанство. Отже, задля зміцнення імперії було застосовано всі можливі на той час засоби і використані всі сприятливі фактори.

Повернемося до Євразії, де сформувалася московська імперія. Фактично всі складові її становлення були запозичені з інших історичних епох і культур: загарбання територій, жорстка експлуатація народів і ресурсів, підкуп, нищення спротиву, шантаж, демонстрація сили, асиміляція захоплених народів тощо. Сім століть проіснувала та російська імперія і, не зважаючи на світові катаклізми, нищення і розпад, знову вижила вже в новій якості. Царство моксель особливо активно зростало територіально за часів царя петра першого, останнього царя «всія русі», який оголосив себе всеросійським імператором у 1721 році. Територіальна експансія імперії розпочалася з 1690 року азовськими походами проти Османської імперії, перший з яких із нападом на турецьку фортецю Азов у 1695 р. був провалений. Водночас існування російської імперії, як державного утворення,

¹ Lieven, D. (2000). *Empire: The Russian Empire and Its Rivals*. London: John Murray,

² Darwin, J. (2008) *After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires*. London: Penguin, 1400-2000.

закінчилось 1917 року із проголошенням російської республіки 1 вересня 1917 р. Першопричинами розпаду імперії називають Першу світову війну та загострення національних суперечок між національними меншинами.

Падіння імперій обумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів. Перша ознака – неспроможність центральної держави володарювати. Таке відбувається, якщо центральна держава перестає існувати або послабилась влада, вийшли з-під контролю центральної влади захоплені території, проголосивши власну незалежність тощо. Дослідники намагаються пояснювати крах імперій наступними причинами. Перш за все, економічними, хоча автор статті вважає, що першопричиною цього явища скоріше стають військові переділи територій між загарбниками. До зазначеного додамо і політичні причини. Враховувати бажано й те, що військові, економічні і політичні частіше відбуваються одночасно, тобто виступають єдиним пулом. Серед інших причин також виокремлюють як згадувалось, соціальні, культурні питання, екологічні проблеми тощо.

Традиційно джерелом появи держав після падіння імперій вважають націоналізм. Про таке пишуть М. Саркіз, Ф. Вейман, Д. Сингер (Sarkees, M. R., Wayman, F. W., Singer, J.D.)¹ На нашу думку, це питання може бути спірним, оскільки держави з'являються не тільки в результаті посилення національної самосвідомості суспільства. І результати двох світових війн це доводять. І, по-друге, фактор націоналізму є далеко не визначальним в процесі націотворення і державотворення, оскільки націоналізм, який певною мірою збігається, а за деякими ознаками дорівнює патріотизмові, відповідною внутрішньою політикою можна завжди нівелювати або навіть викоренити простим рішенням «чистки суспільства від небажаних елементів», що ми спостерігаємо у тоталітарних державах, які виникають в результаті військових переворотів.

Значну роль у XX-XXI століттях грав час, епоха, що було сприятливим для творення національних держав. Саме в такі періоди негараздів, як війна, розруха, зубожіння населення, критичне незадоволення мас, економічна криза, інфляція тощо – порівняно швидко виникає низка нових національних утворень в результаті зіткнень інтересів світових провідних потуг. Так, в результаті Другої світової війни на географічній мапі світу з'явилися три десятки нових держав, які шукаючи міжнародного захисту, доволі швидко поповнили лави міжнародної Організації Об'єднаних Націй. Повітря свободи в післявоєнні часи охопив майже всі народи, підлеглі метрополіям в Європі, Азії, на Близькому Сході, Африканському континенті.

Поява низки нових/старих державних утворень характеризує нову епоху завершення протистояння в холодній війні, коли з розпадом срср на порядку денному постали нові 15 країн – колишні радянські республіки Центральної і Східної Європи, а також Центральної Азії. Дослідник М. Саркіз підрахував, що кількість учасників міждержавного порядку збільшилась у 1816-1995 роках з 23 до 181 країни. При цьому зазначимо, що західні аналітики, як правило, не в захваті від чергових появ новоутворених держав і попереджають, що значна кількість нових суб'єктів/об'єктів міжнародних відносин віщує появу множинності недержавних акторів, які здатні вести війну. Тобто розглядають цей фактор безпековим викликом світовій і регіональній стабільності. При цьому пригадаємо, як було зустрінуте світовим аналітичним «прогресивним» бомондом появу незалежної та ще й ядерної України².

На фоні низки світових катаклізмів протягом минулих століть московська імперія продовжувала розширюватися, як і заморські імперії національних держав – Великої Британії, Франції, Іспанії, Португалії, Нідерландів і Бельгії, а також Японії. Більше того, хоча деякі імперії розпалися у XX ст., інші виникли або відновилися на нових засадах. Розпад московської імперії після 1917 року був врятований створенням радянського союзу. У подальшому радянський союз зміцнився перемогою над Німеччиною в 1945 році і отримав кільце маріонеткових держав у Східній і Центральній Європі. У той же час, хоча європейські морські імперії офіційно розпалися протягом десятиліття після 1945 року, міжнародні події демонстрували існування так званих неформальних імперій, в яких бувші колоніальні території були підпорядковані глобальним інституціям під домінуванням США та їхніх західних союзників. Російське створіння післявоєнних часів також можна віднести до неформальних

¹ Sarkees, M. R.; Wayman, F. W.; Singer, J. D. (2003). Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at Their Distribution over Time, 1816-1997. *International Studies Quarterly* 47(1), 49-70. <<http://hdl.handle.net/2027.42/71639>> (2023, вересень. 12).

² Європейська правда (2023). *Інтерв'ю експосла Міллера 1993-1996. "У 1996 році Україна точно мала бути в списку на вступ до НАТО". Спогади експосла США про відносини з Росією, кримський сепаратизм і ядерне роззброєння Києва- України, 04, 4.*

імперій, яка залишила за собою ознаки імперського правління включеними до свого складу територіями, прикриваючись штучно нав'язаною ідеологією побудови соціалізму.

Проаналізувавши низку війн та їх наслідки, учені дійшли висновку, що тільки військовими чинниками – загрозами і війнами неможливо пояснити крах імперії і появу національних держав. У глобальному світі іншими системами впливу на стабільність імперій є економічні фактори.

Імперії відрізняються від сучасних національних держав, які формально є політично незалежними, культурно самобутніми та територіально обмеженими суспільствами, які мають єдину громадську культуру та інтегрують своїх мешканців через спільне громадянство. Насправді національні держави самі по собі надзвичайно різноманітні, а в деяких випадках набувають «імперських» ознак. Це, як ми побачимо далі, робить проблематичним поняття переходу від світу імперії до світу національних держав¹.

Науковим методом, застосованим для вивчення питання імперій, є системний підхід для виокремлення серед них найбільш характерних груп, подібних своїми ознаками одна на одну. До першої групи включено так звані аграрні імперії романових, Габсбургів та Османської імперії, які протягом століть поглинали різноманітні території, зокрема і незалежні вже сформовані продержавні утворення. Починаючи з сімнадцятого століття вони періодично воювали на своїх спірних прикордонних землях, утворюючи в процесі лінії розмежування етнічно змішане населення, що в майбутньому породжувало нові війни і протистояння за приналежність неподілених територій. Це були мозаїки прямого та непрямого правління, на деяких територіях діяли представницькі установи, які намагалися різними способами пристосуватися до націоналістичних настроїв.

До другої групи увійшли заморські імперії в Америці, Африці та Азії, яких визначено імперіями-націями. На відміну від аграрних, вони були переважно морськими, і під їх правлінням перебувало неєвропейське і нехристиянське населення. Широкомасштабна колоніальна експансія стала поштовхом до величезних промислових і комунікаційних революцій XIX ст.² Навіть Китайська імперія опинилася під загрозою поділу через змову європейських держав і Японії, яка також висунула свої претензії до Китайської імперії.

На іншому полюсі світу водночас посилилась радянська імперія, яку західні експерти – зазвичай фахівці з історії срер, спираючись на миротворчі ініціативи союзу, визначили як «імперію позитивних дій». На протигагу думці президента США Рональда Рейгана, який назвав росію імперією зла (англ. Evil empire)³.

Вже радянська імперія, що пережила революцію і громадянську війну, була збережена більшовицькою росією на бувшій території імперії Романових, хоча й втратила Фінляндію, балтійські і польські території. Офіційно це була федерація рівноправних національних республік російського, білоруського, українського і закавказьких народів, але фактично російською вотчиною, що відверто і безкарно експлуатувала населення оновленої імперії. У всіх владних структурах і державних установах домінували росіяни, а в культурному і освітньому просторі – історія, культура і мова – росії.

Після Другої світової війни влада цієї імперії поширилася на Східну та Центральну Європу, з сателітів-держав яких було утворено соціалістичний табір.

Процес зародження, розвитку і падіння імперій у науковому середовищі пояснюється низкою теорій і концепцій, більшість з яких так чи інакше тяжіє до реалізму і зокрема, теорії імперіалізму. Якщо, як ми згадували вище, імперіалізм – політика розширення впливу та могутності держави шляхом колонізації, військової сили або іншими засобами, наприклад, політичним впливом та економічним стимулюванням. Водночас, поняття колоніалізм походить від латинського *Colonus* – фермер, фр. *colonialisme*, від лат. *Colonia*, *Colonus*, що означає поселення. Колоніалізм – політика чи практика оволодіння повним чи частковим політичним контролем над іншою країною (територією), окупація її власними переселенцями та економічна експлуатація захоплених земель. Отже, колоніалізм за визначенням потребує переселенців. Імперіалізм цього не вимагає. Заселення загарбаних територій представниками свого народу є яскравою ознакою асиміляції тобто поступового

¹ Rieber, A. J. (2014). *The Struggle for the Eurasian Borderlands: From the Rise of Early Modern Empires to the End of the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press.

² Seton-Watson, H. (1977). *Book. Nations And States. An Enquiry Into The Origins Of Nations And The Politics Of Nationalism*. Westview Press.

³ Martin, T. (2001). *An Affirmative Action Empire: The Soviet Union as the Highest Form of Imperialism*, in R. Suny and T. Martin (eds.), *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press, 67-90.

викорінення місцевого населення, що ми, на жаль, спостерігаємо сьогодні в практиці російських тимчасових окупантів.

Основні пояснення імперіалізму можна згрупувати в три загальні категорії. Метроцентричні теорії зосереджені на диспозиціях або внутрішніх характеристиках імперських держав. Наприклад, Джон Гобсон обґрунтував мотивацію закордонної експансії необхідністю для розвинених капіталістичних держав експортувати свій надлишок капіталу. Ця тема також була основою роботи радянського вождя «Імперіалізм: найвища стадія капіталізму», опублікованої в 1917 році. Пізніше неомарксистичні стверджували, що військово-промисловий комплекс та інші особливості капіталістичних держав насправді створюють потребу в капіталі. Задля нарощування капіталу запроваджують колоніальні та неокolonіальні відносини з регіонами, що розвиваються, з метою вилучення накопиченого ними багатства¹.

Стан відносин всередині колоніальних держав підтверджують периферичні теорії, які привертають увагу до сил, що втягують імперіалістів у ієрархічні стосунки зі світом. Водночас, метроцентричні теорії зосереджені на поясненні причин прагнення імперіалістичних країн до експансії. Про це Джон Галлагер та Рональд Робінсон (*Ronald Robinson*), був най видатним істориком британської імперії, розповідають в своїй книзі «Імперіалізм вільної торгівлі»².

Політика імперіалістичних країн щодо колоній, за авторами, змінювалася залежно від очікуваних результатів і умов на периферії. Там, де периферійні держави мали стабільні режими та ефективних колабораціоністів, імперіалісти могли керувати опосередковано через неформальні імперії. Лише там, де периферійні суспільства були політично нестабільними або не мали еліт, готових захищати їхні інтереси, метрополії були змушені створювати офіційні імперії та керувати ними безпосередньо. В російській імперії, яка пізніше стає радянською, такі республіки, як Татарстан, Інгушетія, Башкортостан тощо, де існували стабільні режими та працювали на центр – московію – ефективні колабораціоністи, імперіалісти при владі могли керувати опосередковано через неформальні імперії. На противагу відсталим російським регіонам, так званої сірої зони, як, наприклад, Ямало-Ненецький округ, Комі, Калмикія, Якутія та ін., центральна влада московія створювала спеціальну систему установ, призначаючи на керівні посади своїх людей, а пізніше і через офіційно призначеного представника президента, наділеного найширшими повноваженнями в окрузі, де такий центр безпосередньо керував «сірою зоною».

Інша група теорій, що названо системними теоріями імперіалізму, переважно є нащадками реалістичних теорій міжнародних відносин, і зосереджені вони на дослідженні процесу виживання великих конкуруючих держав³.

Боротьба за виживання та вплив створює дедалі ширший простір конкуренції між великими державами, що спонукає метрополії захоплювати території для збільшення своїх ресурсів, використовуючи периферійні території для підтримки ефективного балансу сил. Класичним прикладом імперіалізму, керованого системною конкуренцією, була так звана «гонка за Африку» наприкінці XIX ст. На теорію системної конкуренції, а саме на периферійних причинах імперіалізму звертали увагу і такі дослідники імперіалізму, як Гобсон, Галлагер і Робінсон⁴.

Наступні дослідження розвитку імперій відрізняються синергетичним підходом, який до пояснення суті імперіалізму об'єднував всі вище перераховані теоретичні концепції. Існує ще неоінституціоналістська теорія, яка пояснює імперіалізм як прояв іншої форми організаційної ієрархії. Однак, перші наведені вище три міркування щодо теоретичних підстав дослідження імперій є засадничими. Це *метроцентричні* теорії, що приділяють найбільшу увагу впливу внутрішніх інтересів метрополії на імперіалістичну політику; *периферичні* пояснюють специфічні особливості периферійних територій, які посилюючись можуть диктувати центру свої умови, та *системні* – розкривають поділ могутності всередині міжнародної системи та конкуренції. По-перше, чим більша вигода від об'єднання ресурсів і зусиль між одиницями, у цьому випадку метрополією та колонією, тим більше ризиків або витрат готові прийняти учасники, розбудовуючи стосунки. По-друге, чим більші очікувані витрати від опортуністичної поведінки підлеглої держави, тим важливіше для

¹ Magdoff, H. (1979). *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*. Monthly Review Press.

² Gallagher, D., Robinson, R. (1953). Imperialism of free trade. *The Economic History Review*, VI, 1.

³ Cohen, S. (1999). *Nationalism and war. European War-Making and the Rise of Nation States*. Collins, M. A., & Amabile, T. M.

⁴ Doyle, M. (1986). Liberalism and World Politics. *American Political Science Review* 80 (December), 1151-1169.

домінуючої держави контролювати дії свого партнера. Особливо важливу роль тут грають активи, наявність яких є підставою боротьби між центром та периферією.

Поєднання військових і націоналістичних прагнень кожної з імперій було різним, залежно від спроможностей, особових характеристик, а також від часу та місця їх існування. Однак для всіх імперій є спільним наступне. Імперська стабільність базувалася і що ми бачимо й зараз, базується на поєднанні завоювання, ідеологічної легітимації, примусу та кооптації національних еліт меншин. Застосованими схемами контролю було непряме правління через колабораціоністів, що спиралося на стратегію «поділяй і володарюй». Остання означала диференціацію в армії, за якої певні етнічні групи центральної держави є обраними як «військові раси», а також специфічну демографічну політику, за якої колонізація домінуючої етнічної групи центральної країни загарбника використовувалася для контролю над корінним населенням.

І сьогодні з фронтних повідомлень ми спостерігаємо диференціацію в російській армії, протистояння простих солдат «окраїнного» та іноетнічного походження і офіцерів центральних штабів. Спостерігаємо за колонізацією корінного українського місцевого населення, асиміляцією і поросійщенням. Можна провести низку збігових паралелей, порівнюючи події в Україні, що бореться із загарбником, і теоретичними положеннями та думками відомих аналітиків і учених¹.

Отже, ми впритул підійшли до війни росії проти України. На переконання *Рендола Коллінза (Randall Collins)*, війна є центральною для легітимності держав, а геополітичні принципи керують етнічним поглинанням або фрагментацією країни. Держави, пише аналітик, це рухливі географічні утворення, які ведуть військову конкуренцію одна з одною. За інших рівних умов держави, які мають перевагу в розмірі та ресурсах над своїми конкурентами, матимуть тенденцію до територіального розширення. Водночас з розширенням такі держави стають надмірно розширеними, страждають від нестачі ресурсів і загрожують фрагментацією, оскільки вони породжують безліч ворогів на своїх кордонах. Більше того, кумулятивні процеси конкуруючої імперської експансії приносять періодичне спрощення з масштабними гонками озброєнь і війнами, які породжують найвищий рівень люті². Всі ці ознаки проявів поведінки імперії наближені до сучасного імперського російського варіанту.

Геополітичне розшарування створює етнічні анклавні з чисельною перевагою населення центральної держави, навколо якого розвиваються інші учасники процесу, а геополітичне домінування надає перевагу титульному середовищу, формуючи в інших відчуття невдачі і меншовартості. Держави, засновані на домінуючих етносах, приречені на постійну нестабільність і значні матеріальні витрати для протистояння різноманітним викликам. Існують різні типи держав, які відрізняються своєю здатністю проникати в населення «окраїн» і асимілювати його, як ми це бачимо у варіанті радянського суспільства. Водночас, слід звернути увагу на те, що багатошарова держава з територіями імперського завоювання є слабкішою за національну державу, яка є найбільш витривалою і гнучкою. Здатність нав'язувати культуру панівної групи через її державні інституції, включаючи освіту, призводить або до асиміляції, або контрмобілізації етнічної меншини для створення окремої держави – приклад України.

Зазначимо, що легітимність держави та її здатність прив'язувати, у нашому випадку українське населення до панівної російської групи пов'язані з її зовнішнім успіхом у війні. Коли держава розширюється в результаті війни, вона більш здатна поглинати етноси меншин у свою насаджувану меншинам культуру. У геополітично слабких або надмірно розширених державах легітимність домінуючої групи чи етносу падає, а під час кризи такій державі загрожує неспроможність у поєднанні з внутрішньоелітним конфліктом, який, якщо він достатньо інтенсивний, може призвести до розпаду та фрагментації держави.

Американський дослідник Коллінз, вивчивши балканську кризу, виявив в її розвитку три стадії і запропонував триступеневу модель активізації національних груп, які прагнуть свободи. Нас у даній моделі може зацікавити третя стадія, яка полягає у фазі мобілізації людей, в яких відчуття можливостей, що утворилися в результаті кризи, породжують сплеск інтенсивних емоцій, нові символи та концепції ідентичності.

Доповнюючи Коллінза, *Андреас Віммер (Wimmer, A.)* стверджує, що націоналістична мобілізація є рушійною силою в усіх випадках краху імперії, і що націоналістичні рухи займали

¹ Cohen, S. (1999). *Nationalism and war. European War-Making and the Rise of Nation States*. Collins, M. A., & Amabile, T. M.

² Collins, R. (1999) *Macrohistory*. Stanford, CA: Stanford University Press; Collins, R. (2012). Time-Bubbles of Nationalism: Dynamics of Solidarity Rituals in Lived Time. *Nations and Nationalism*, 18(3), 383-397.

центральне місце у зміні міжнародної системи протягом останніх двохсот років. Аргумент дослідника частково спирається на статистичні дані, які він поєднує з детальним історичним аналізом. За деякими винятками, націоналістичні організації (визначені як офіційні інституції, що претендують на репрезентацію населення або його частини території) передували і були відповідальними як за падіння імперії, так і за перехід до національного суверенітету¹.

Сила націоналістичних рухів прямо пов'язана з переходом від імперії до національної держави. Націоналістичні визвольні війни, що велися в інших частинах імперії («поширення ефекту націоналізму») підвищували ймовірність створення національних держав, і чим більше територій вдасться відокремитися, щоб утворити національні держави, тим більша ймовірність того, що позostalі – решта територій підуть тим самим шляхом.

Іншими важливими факторами може бути слабка міжнародна позиція імперського центру, попереднє створення національних держав по сусідству, але за межами імперських територій, і, нарешті, війни великих держав, що велися в самій імперії. Нагадаємо дві Чеченські війни росії, або війну росії проти Грузії, а також війну росії проти України. Цей останній фактор, як визнають *Гірс і Віммер*, є особливо важливим².

Західні дослідники в історії людства ХХ ст. виокремлюють три фази падіння імперій, при тому що перша хвиля була спричинена у першу чергу військовими або цивільними переворотами, що призвело до появи національних держав. Серед нових вільних держав, що постали на початку минулого століття, Українська Народна Республіка, Грузія, Азербайджан та середньозазійські республіки не змогли відстояти свою незалежність. Водночас в Європі з'явилися Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Чехо-Словаччина, Угорщина, Австрія, Сербо-хорватська-словенська держава. Колапс імперій ХХ століття призвів до розпаду колоніальних володінь провідних заможних країн Європи: Німецької імперії, а також Японії, Італії, Франції і Великої Британії. Країни зазнали великих матеріальних втрат у війні, також втратили статус світових потуг. Розпад колоніальних володінь, що почався після закінчення війни, визначив послаблення міжнародних позицій колишніх світових метрополій. Водночас, домінуючі місця на світовій арені посіли ті, які вийшли з війни військово і політично зміцнілими. Це США, Велика Британія, срср. Війна зруйнувала довоєнний міжнародний правовий порядок, поклала початок черговій схемі міжнародно-правової системи. Процеси, що розпочалися на зламі століть, вкрай загострили класові, міждержавні та етнічні суперечності. Світ розколовся на демократичний і тоталітарний. Наступною третьою хвилею розпаду імперій дослідники визначають ліквідацію радянського союзу.

У Другій світовій війні срср і США виступали як союзники і спільно забезпечили перемогу держав антигітлерівської коаліції. Проте, ще не встигла завершитись війна, як між ними почали виникати непорозуміння і суперечності, що було зумовлено прагненням заволодіти більшою частиною світу. Зокрема прагненням срср, всупереч Атлантичній хартії, встановити свою гегемонію в Європі та деяких азіатських регіонах. Радянське керівництво, окрилене перемогою над фашизмом, прикриваючись оновленими теоріями щодо соціалістичного будівництва на чолі з тоталітарними комуністичними режимами, почало активне просування об'єднавчої ідеї створення єдиного інтеграційного простору під своїм московським керівництвом. Тим самим намагалося реалізувати план повернення імперіалістичних засад бувшої російської імперії, яку було названо радянським союзом.

Остаточна холодна війна завершилась розпадом срср в 1991 р. і її наслідками були поразка та розпад срср, перерозподіл сфер впливу на користь НАТО, поява нових незалежних держав, погіршення зовнішньополітичного становища центру імперії – рф, становлення США як гегемона світового економічного та політичного розвитку.

Наслідки появи нових держав, часто штучно виокремлених з цілісних територій і з етнічно змішаного населення не є позитивним явищем як для окремих стабільних спільнот, так і для світового загалу. Часто поява нових об'єктів / суб'єктів міжнародного права спричиняє руйнівні наслідки широкомасштабного входження таких держав до міждержавної системи стабільних відносин.

Враховуючи зазначене, а також спостерігаючи ознаки формування нових, зокрема і тоталітарних союзів, ми не виключаємо вірогідність появи нових/старих імперій вже в новій формі в епоху глобальної взаємозалежності.

¹ Hiers, W., Wimmer, A. (2013). *Is nationalism the cause or consequence of the end of empire?* Cambridge University Press.

² Wimmer, H. (2013). *Warfare imperial collapse. Center for a New American Security*

<<https://www.cnas.org/publications/commentary/the-downside-of-imperial-collapse>> (2023, вересень. 12).

У зв'язку із зазначеним виникає питання: в чому полягала роль «окраїнних земель» імперського російського простору, зокрема України? Звертаючись до недавніх історичних подій, нагадаємо, що теперішні незалежні держави – колишні радянські республіки і бувші попередні окраїни російської імперії зіграли в тих подіях ледь не визначальну роль. Саме вони допомогли зберегти російську імперію з 1917 року, прийнявши правила імперської гри «підкоряй і володарюй», не спричинивши відповідного спротиву загарбниці, розколовшись по дві сторони барикади, коли російські війська бандитів генерала муравйова грабували Київ і потопили в крові інші території України.

Так, ми з болем в серці згадуємо наших мужніх студентів Київського Шевченка університету, яких сьогодні вбиває російська солдатня, і царського університету Святого Володимира тоді, що були безжально розстріляні під Крутами. Сьогодні ми ставимо пам'ятники всім героям того часу, замість того, щоби з'єднатися і протистояти ворогові, а не чинити одне одному чвари, як на Паризькій мирній конференції, і не вносити розкол в урядові і військові структури, ліквідуючи збройні сили тоді ще не створеної України-УНР і не розпускаючи ще не створену українську армію тих часів.

Подібну задачу на врятування росії реалізувало керівництво української республіки і після Другої світової війни. Щасливе тою подачкою, що кровожерливий вождь надав місце УРСР в Організації Об'єднаних Націй (1945), воно активно голосувало за всі рішення московії з «високої» трибуни світової міжнародної «миротворчої» організації ООН, у той час, коли знову ж таки «ідеологічно» роз'єднані українські вояки у лісових схронах до кінця 1950-х віддавали свої єдині і неповторні життя за свободу і майбутність незалежної України з останніми словами на вустах: Слава Україні!

Чи не подібний сценарій розігрувався вже в наш час – час існування офіційно визнаної світом правосуб'єктної України? Нагадаємо 1990-1991 роки в час розпаду радянського союзу всі друзі росії – братні республіки розбіглися, перелякані подіями московського перевороту ГКЧП. Хто врятував тремтячу в агонії московію-росію від кінцевого розпаду? Так, це ми рятівники – українські брати! Саме наша влада, наш українським народом обраний президент з московією створили новий союз – Співдружність незалежних держав. Знову робили те, що скаже «старший брат», який врешті решт упевнився в нашій лояльності і примітивізмі, а ми врятували нову сатрапію, нову імперію від знищення. Імперію, яка добре підготувалася до війни проти нас, спрямованої на наше знищення.

Таким чином, авторка статті вперше в історичному і політологічному вимірах розкрила феномен «рятування» імперії. Відродження московської імперії – завойовника, винищувача і експлуататора, асимілятора народів і культур – кількаразово здійснюють її васали – підкорені народи, серед яких і українці. Цей феномен нагадає нам скандинавський синдром, коли жертви починають захищати і рятувати свого мучителя, що скоїв їм непоправне зло і наніс тяжкі травми.

Росія, ще будучи російською і радянською імперією, ніколи не полишала ідеї загарбання українських земель. У періоди, коли вона була слабкою, на такий крок не наважувалась, оскільки Україна була сильною, а за деякими ознаками навіть сильнішою за сусідку. Територіальні зазіхання росія намагалася реалізувати в Криму, Севастополі, острові Коса Тузла тощо. Причини російської зацікавленості у поглинанні України вже не раз описані і досліджені також і в публікаціях авторки цієї статті¹.

До несподіваного маршу-броску з Вишгородського району на столицю України росія готувалася дуже ретельно. Підкреслимо, таку інформацію аналітикам, ученим, журналістам необхідно поширювати і розповсюджувати, оскільки в деяких наукових колах існує думка про невідготовленість росії до війни і т. ін.

Зазначимо, що всіма аналітичними центрами московії стратегію війни було розроблено заздалегідь, як тільки Україна заявила про свій незворотній курс на членство в НАТО. Виявлено найслабкіші місця в українській обороні, добре вивчено точки розташування українських збройних сил, а потім нанесено удар в ніч з 23 на 24 лютого 2022 року – на день радянської армії і флоту: ворог має схильність прив'язувати свої дії до деяких історичних дат і цифр.

Висновки. Продумана, довготривала, закрита, секретна робота, що активізувалася з українських Майданів, тривала роками по всіх напрямках: *політичному* (затягування з юридичним визнанням України, підписанням базових документів, тиск з питанням ядерної зброї, ліквідація нашого оборонного і наступального потенціалу, розхитування всіх адміністратур призначенням на державні посади російських службовців, втручанням у внутрішні справи, «призначення» своїх

¹ Chekalenko, L. D. (2016). *Foreign Policy of Ukraine*. Kyiv: National University of Taras Shevchenko.

президентів тощо); *безпековому* (просування на територію України російських військових для створення п'ятої колони, засилка зброї, підготовка зрадників, збирання тактичної інформації тощо), *економічному* (не повернення боргів, загарбання всієї радянської нерухомості і власності срср, піднесення цін на неосяжну висоту за енергоносії, відмова від української солі, перехід на ринкові ціни по всіх складових в торгівлі та ін.); *дипломатичному* (відмова від розподілу нерухомості диппредставництв срср, блокування українських міжнародних ініціатив тощо); *інформаційному* (загарбання інформаційного простору срср, всіх радіо і ТВ частот, супутникового-космічного зв'язку, друкованого потенціалу тощо).

Відповідна робота велась із підготовки світової думки, перекручувалась історія двох країн і срср, піддано забороні українські підручники з історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики України, зокрема і книги проф. Чекаленко Л.Д. серії «Зовнішня політика України» (комплекти якої були подаровані трьом провідним бібліотекам москви ще до війни). Паралельно велась антиукраїнська широкомасштабна інформаційна робота, вкидалися фейки сумнівного змісту і різного забарвлення, розраховані на всі верстви аудиторії і у першу чергу молодь, які шантажують, обманюють, підкупають. На це російська держава не жаліє колосальних грошових сум (на сьогодні 2 млрд дол.).

Війною росія намагається схилити Україну до входження в орбіту російських інтересів, включити нашу територію до своїх кордонів, заселити наші землі своїми громадянами, тобто виправити власну демографічну ситуацію...Спротив українців викликає зростання ненависті і штовхає росію на крайні рішення. Ця держава, її керівники не відмовляться від війни і не підуть з поля бою. Для них поразка неприпустима.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що росія, як імперія, ще не пройшла своє історичне коло розвитку, яке пройшли всі інші держави, будучи імперськими. І в цій площині вона значно відстає від передових світових потуг. За нашим припущенням російська імперія затрималась у своєму розвитку приблизно на 100 років і значно відстала від своїх бувших імперських колег XIX століття. Імперія московії тільки формується, і в цьому переконуєшся, коли порівнюєш складові становлення і причини падіння імперій. Ганебна для XXI століття ситуація, що склалася в російській імперії сьогодні з її рівнем освіти, розповсюдженням грамотності, дуже низьким коефіцієнтом розвитку підростаючого покоління, переважно в більшості своїй відсталим, неписьменним і недорозвинутим населенням, що одразу виявляється зі знайомства з повселюдними заявами і коментарями простих російських мешканців, що і зараз живуть уявленнями радянських сталінських і навіть монарших часів.

Навіть в рідкій об'єктивній інформації ворожих ЗМІ про стан життя в російських окраїнних землях, не зустрінеш розумні очі, оскільки інтелігентних людей – одиниці на сотню. Де мізки народу заливають найдешевшим горілчанам сурогатом, а в магазинах продається тільки оцет, і де люди не бачать істинних продуктів місяцями і за ними їдуть за сотні кілометрів, щоби нагодувати дітей; де закриваються школи, оскільки немає дітей або немає педагогів. Де жахлива ситуація із системою охорони здоров'я і зростає показник олегофренізму серед народжених. В країні, де вирощені такі солдати, що тягнуть з українських спалених і розкрадених хат абсолютно все – навіть сковорідки, простирадла, наволочки і подушки тощо, – все це наводить на розпачливі думки про існування у нас по сусідству мільйонного пласту людського потенціалу забитості, не цивілізованості, приреченості і безвихідності. І ця незлічена маса сліпо довіряє цареві президенту, як і триста років тому, хоча й кинutoю ним напризволяще на наші українські гармати. Така жертвовність заради господаря, система виховання і обмеженої освіти (а необмежена не по кишені!) впроваджена була десятиліттями в московії з однією метою – неосвіченою масою легше управляти, що ми й бачимо на прикладі сьогоденної московії.

Так, ця імперська схема країни моксиель має очиститись, пройти весь шлях політичного, економічного і соціального розвитку, щоби в її надрах сформувалося цивілізоване громадянське суспільство, визріли демократичні сили, готові зробити виклик панівному олігархату. Ця імперська машина має пройти цей шлях, все пережити, нарешті зламатись, щоби розсипатись на багаточисельні складові тоді, коли її окраїни заговорять власними голосами і сформують цивілізовані, громадянські суспільства.

References:

1. Chekalenko, L. D. (2016). *Foreign Policy of Ukraine*. Kyiv: National University of Taras Shevchenko.
2. Cohen, S. (1999). *Nationalism and war. European War-Making and the Rise of Nation States*. Collins, M. A., & Amabile, T. M.

3. Collins, R. (1999) *Macrohistory*. Stanford, CA: Stanford University Press.
4. Collins, R. (2012). Time-Bubbles of Nationalism: Dynamics of Solidarity Rituals in Lived Time. *Nations and Nationalism*, 18(3), 383-397.
5. Darwin, J. (2008). *After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires*. London: Penguin, 1400-2000.
6. Doyle, M. (1986). Liberalism and World Politics. *American Political Science Review* 80 (December), 1151-1169.
7. Hiers, W., Wimmer, A. (2013). *Is nationalism the cause or consequence of the end of empire?* Cambridge University Press.
8. Lieven, D. (2000). *Empire: The Russian Empire and Its Rivals*. London: John Murray.
9. Magdoff, H. (1979). *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*. Monthly Review Press.
10. Mark, R. B. (2015). *Ethnic struggle, coexistence, and democratization in Eastern Europe*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1038781>.
11. Martin, T. (2001). *An Affirmative Action Empire: The Soviet Union as the Highest Form of Imperialism*, in R. Suny and T. Martin (eds.), *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford: Oxford University Press, 67-90.
12. Rieber, A. J. (2014). *The Struggle for the Eurasian Borderlands: From the Rise of Early Modern Empires to the End of the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Sarkees, M. R.; Wayman, F. W.; Singer, J. D. (2003). Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at Their Distribution over Time, 1816-1997. *International Studies Quarterly*, 47(1), 49-70. <<http://hdl.handle.net/2027.42/71639>> (2023, September, 12).
14. Seton-Watson, H. (1977). *Book. Nations And States. An Enquiry Into The Origins Of Nations And The Politics Of Nationalism*. Westview Press.
15. Wimmer, H. (2013). Warfare imperial collapse. *Center for a New American Security* <<https://www.cnas.org/publications/commentary/the-downside-of-imperial-collapse>> (2023, September, 12).
16. Gallagher, D., Robinson, R. (1953). Imperialism of free trade. *The Economic History Review*, VI, 1.
17. Yevropeyska pravda [European Truth] (2023). *Intervyu eksposla Millera 1993-1996. "U 1996 rotsi Ukrayina tochno mala buty v spysku na vstup do NATO". Spohady eksposla SSHA pro vidnosyny z Rosiyeyu, krymskyy separatyzm i yaderne rozzbroyennya Kyeva- Ukrayiny* [Interviews of Ex-Ambassador Miller 1993-1996. "In 1996, Ukraine should definitely have been on the list for joining NATO." Memories of the US ambassador about relations with Russia, Crimean separatism and the nuclear disarmament of Kyiv-Ukraine], 04, 4.

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.5.3

Svitlana Podplota, PhD in Pedagogics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5184-9907>

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

ECONOMIC TRENDS IN POST-WAR UKRAINE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

The recent unprovoked military invasion by the Russian Federation into independent Ukraine has posed an unprecedented challenge to the modern world. Ukraine, as the primary battleground, has borne the brunt of these consequences, with its economy operating under wartime conditions, burdened by numerous restrictions. This article explores potential paths for Ukraine's economic development in the post-war period. Drawing from global examples of countries recovering from armed conflicts, the article emphasizes the importance of external support and timely utilization of opportunities. It reviews relevant literature and highlights the need for strategic planning and mechanisms to achieve sustainable development goals in post-conflict scenarios. The article delves into the dualistic nature of Ukraine's current economic situation, discussing both the destructive impacts of the war and emerging development opportunities. The article outlines the two phases of Ukraine's economic reconstruction: pre-conclusion of military operations and post-conclusion. It explores critical aspects of post-war recovery, including rebuilding infrastructure, revitalizing the economy, and achieving sustainable economic growth. The article presents Ukraine's vision for a comprehensive post-war economic recovery plan, akin to the "Marshall Plan". Emphasizing Ukraine's potential for innovation and competitiveness, the article highlights the importance of supporting innovation and adopting the Quadruple Helix Model to engage citizens and civil society in the innovation process. It underscores the significance of local self-government in stimulating economic growth and social stability. In conclusion, the article asserts that Ukraine's post-war recovery requires a comprehensive and strategic approach, substantial international support, and a commitment to innovation and local development. It underscores the importance of creating an environment that promotes economic growth, social justice, and citizen participation in shaping Ukraine's future.

Keywords: Post-war Ukraine, Economic recovery, Russian invasion, European Union, Sustainable development, Innovation.

Introduction. The modern world has faced an extraordinarily serious and unprecedented challenge in recent European history – the unprovoked military invasion by the Russian Federation into the territory of independent Ukraine. This situation has jeopardized peace and stability on the European continent and triggered a crisis in the security space of the European Union. The consequences of this challenge have manifested in the form of migration, food, energy, and economic crises that have impacted regions worldwide. Ukraine, in particular, bears the brunt of these consequences.

The prolonged resistance to Russian aggression has led to Ukraine's economy operating under wartime conditions with numerous restrictions, which may continue to have a negative impact on the country's development. Post-war economic recovery in Ukraine will need to be implemented with the support of international financial organizations and funds. The global community has shown readiness to provide joint assistance to Ukraine in the restoration of infrastructure, institutional modernization, and economic transformation. A strategic plan for Ukraine's economic recovery should be developed and implemented based on the successful experiences of foreign countries. The approach to recovery in each country is unique and is determined by its economic, geopolitical, and cultural characteristics¹.

World history offers numerous examples of countries undergoing recovery processes after armed conflicts. Following the end of World War II, more than thirty major conflicts and over two hundred fifty

---

¹ Kindzerski, Yu. (2021). *The peculiarities of formation of industrial competitiveness of Ukraine and the EU in the light of the pandemic challenges. Actual issues of modern development of socio-economic systems in terms of the COVID-19 pandemic*. Sofia, Bulgaria: VUZF Publishing House, 182-198.

military disputes were recorded. Over sixty countries were involved in these events, but only a few successful economic recovery examples can be highlighted. Each of these examples is unique and depends on various factors, including natural and resource capabilities, political, economic, legal, social, environmental, and geostrategic contexts. The common factor for success in these recoveries is the level of external support and the ability to utilize available opportunities wisely and timely¹.

In the context of armed conflicts, the scientific community shows increased interest in post-war reconstruction issues for countries. The portrayal of the process of replacing the previous technological order with the new one and the necessary actions for effective economic development in times of crisis can be found in the research of leading scholars², who emphasize the importance of strategic planning and the implementation of mechanisms to achieve sustainable development goals. Questions related to the economic recovery of Ukraine after the war have been addressed by O. Panchenko, D. Arbeláez-Campillo, O. Kaminska, M. Rojas-Bahamón³, F. Hussein⁴, M. Bida, I. Ruda⁵, V. Hrytsiuk⁶, D. Shvets, Y. Kobko, V. Sokurenko⁷, and others. Despite significant research in this field, new challenges arise for the economic development of Ukraine in the context of armed conflict on its territory, making scientific research in this direction particularly relevant and timely.

The aim of the article is to identify potential paths for the development of Ukraine's economy in the post-war period.

Main text. The current economic situation in contemporary Ukraine is characterized by dualism, where on one side, destructive processes resulting from the war are observed, and on the other side, opportunities that were previously considered only as potential development prospects are emerging. Ukrainian President Volodymyr Zelensky has emphasized the need to establish a clear understanding of sustainable economic development following the wartime events and has identified several priorities:

- ensuring a comfortable and favorable environment for small and medium-sized businesses;
- accelerating digitization and implementing reforms in areas such as security, the judicial system, anti-corruption efforts, and others.

According to the President, this entails not only a significant amount of work but also a rethinking of how the country will develop in the future. He emphasized the importance of sectors that can serve as the foundation for growth after the conflict. The President concluded that for the country's development, it is essential not only to have financial resources but also ideas and human potential⁸.

The reconstruction of the economy in the Ukrainian territory after the war will be carried out in stages. However, it is impossible to deny that regional and sectoral development will occur under conditions

¹ Pidorycheva, I.Yu., Antoniuk, V.P. (2022). Modern Development Trends and Prospects for Innovation in the Technology-Intensive Sectors of Ukraine's Industry. *Science and Innovation*. 18 (1), 3-19. DOI: https://doi.org/10.15407/sci_ne18.01.003.

² Irtyshcheva, I., Kramarenko, I., Sirenko, I. (2022). The economy of war and postwar economic development: world and Ukrainian realities. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(2), 78-82. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-78-82>; Bluszcz, J., Valente, M. (2022). The Economic Costs of Hybrid Wars: The Case of Ukraine, *Defence and Peace Economics*, 33 (1), 1-25. DOI: <https://doi.org/10.1080/10242694.2020.1791616>; Zanfei, A. (2022).

How exogenous is war? The links between economic, military, trade and industrial policies in the upsurge of Russia-Ukraine conflict. *Journal of Industrial and Business Economics*. 49, 759-760.

DOI: <https://doi.org/10.1007/s40812-022-00234-0>

³ Panchenko, O.I., Arbeláez-Campillo, D.F., Kaminska, O.L., Rojas-Bahamón, M.J. (2022). War in Ukraine and recession: Is new economic crisis threatening the world? *Amazonia Investiga*, 11(56), 6-8.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.0>

⁴ Hussein, F. (2022). Yellen: Ukraine war fallout threatens 'stagflation,' hunger. *AP News*.

<<https://apnews.com/article/russia-ukrainegovernment-and-politics15014b248051a4ccc56cafb8c78c5fc8>> (2023, September, 16).

⁵ Bida, M., Ruda, I. (2022). Economic and financial consequences of war in Ukraine: analysis of development scenarios. *Financial Internet Quarterly*, 18 (3), 88-101. DOI: <https://doi.org/10.2478/fiqf-2022-0022>

⁶ Hrytsiuk, V. (2023). Russia's War Against Ukraine: Military, International Legal, Geopolitical and Economic Dimensions. *Ukrainian Historical Journal*, (2), 5-33. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.005>

⁷ Shvets, D., Kobko, Y., Sokurenko, V. (2023). Legal and economic issues of national security management in Ukraine: objective values and national interests in the context of war. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(2), 222-229. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-222-229>

⁸ Зеленський, В. (2022). Як відбудувати Україну після війни. *Ukrainer* <<https://ukrainer.net/vidbudova/>> (2023, September, 16).

of limited resources and significant losses. The stages of Ukraine's economic reconstruction after the wartime events can be divided into two phases: before the conclusion of military operations and after their conclusion.

The first phase preceding the conclusion of the war includes the following steps:

- relocating businesses to ensure their operation in safer regions;
- documenting and categorizing losses in a registry;
- developing a recovery plan based on categorized data.

After the conclusion of military operations, the following processes are expected to take place:

• **Rebuilding Critical Infrastructure.** This includes the restoration of crucial infrastructure elements such as electrical grids, roads, railways, gas supply, water supply, internet connectivity, hospitals, schools, and temporary housing for those who have lost their property. This reconstruction effort may rely significantly on substantial international humanitarian assistance.

• **Economic Recovery.** The broader economic recovery involves utilizing Industry 4.0 principles to modernize the industrial sector, creating new job opportunities, establishing sustainable sources of income, continuing reforms, and harmonizing legislation with European standards. This harmonization might encompass certification systems, anti-oligarch laws, reforming the law enforcement sector, implementing anti-corruption policies, ensuring transparency in public procurement, and modernizing or privatizing industrial enterprises.

• **Achieving Sustainable Economic Growth.** This entails developing support and entrepreneurship programs using stimulating regulatory and tax policies. It also involves implementing a balanced financial policy, strengthening the energy sector, and adopting the concept of nearshoring to transform Ukraine into a mega-industrial hub for Europe. Effective management of regional energy resources and the development of energy infrastructure are also important components of this phase.

These processes are essential for stabilizing the Ukrainian economy, rebuilding the country, and fostering sustainable growth in the post-war period.

Post-war economic recovery in Ukraine will require the application of the following aspects of experience from global state-building in crisis conditions:

- **systematic reforms:** implementing systematic reforms to ensure a comprehensive and sequential approach;
- **sustainable funding Sources:** ensuring sustainable sources of funding that will support recovery in the long term;
- **thoroughness of the process:** the depth of the process, involving careful and comprehensive examination of all reform aspects.

It is evident that to implement such significant changes, financial and institutional issues related to resource allocation and proper coordination mechanisms for Ukraine's economic recovery arise.

For the post-war economic recovery of Ukraine, the following potential resource sources are being considered:

- **Utilization of special accounts.** These could be accounts held in international financial institutions or funds that have already been partially used for financing.
- **Potential compensation for losses.** Compensation or reimbursement for losses resulting from aggression may become possible once peaceful conditions are established.
- **Asset confiscation abroad.** There is the possibility of confiscating Russian assets abroad, including banks and financial institutions in other countries. However, this procedure involves a significant amount of bureaucracy and time.
- **Real assets confiscation in Ukraine.** Confiscation of Russian assets within Ukraine is also a real resource source, although the volumes may be insufficient to compensate for significant losses.

According to all the provided options, only the first one appears to have real potential for implementation. Regarding the stance of the European Union and the United States towards Ukraine's future, there are strong reasons to believe that these partners will support Ukraine's aspiration to create a strong, democratic, and industrially developed country with a diverse and competitive economy capable of generating a significant amount of products and services in the market and ensuring a high standard of living for its citizens. Ukrainians bear a heavy responsibility for defending not only their state and its independence but also the ideals and freedom of all of Europe. The situation itself actively reinforces this position, reminding the EU of "what it was created for"¹, as R. Bregman notes. Ukraine's application for EU

---

¹ Bregman, R. (2022). Why Europe Needs Ukraine. *The Atlantic*

<<https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/04/why-europe-needs-ukraine/629476/>> (2023, September, 16).

membership and the positive response to this initiative from the European Commission and the European Parliament demonstrate the EU's interest in Ukraine's future success. It is evident that the European Union needs a stable and prosperous Ukraine that contributes to development and progress in Europe, rather than being a source of instability.

Therefore, the effective reconstruction of the Ukrainian economy relies heavily on significant support from the European Union and the United States, as well as the careful and efficient utilization of the provided assistance. The EU and its member states have demonstrated political will and commitment to assisting Ukraine in its recovery after the conflict. Priority funding earmarked for Ukraine should constitute a substantial portion (90%) of international financial aid. These funds should be directed toward the construction of new large industrial enterprises, the reconstruction of affected businesses based on new technological and digital principles, infrastructure restoration, and housing renewal. It is crucial to establish a financing scheme now that will help ensure stable post-war economic growth for Ukraine.

To ensure transparency and effective use of foreign funds, Ukraine must establish a clear mechanism for monitoring their expenditures. It is crucial to maintain a high level of trust between Ukraine and the EU, avoiding corruption and inefficient resource utilization. The future of Ukraine, including its prospects for joining the European Union and continued dialogue with European partners, depends on this.

Given Ukraine's unique geopolitical, economic, and social circumstances and its significant role in global markets such as food production, energy, metallurgy, and more, it's essential to highlight that Ukraine should actively participate in the preparation and implementation of international initiatives for economic recovery. Ukraine should put forward its constructive approaches to further development, taking into account both global experience and potential risks.

Regarding the institutional implementation of the strategy for Ukraine's economic recovery after the war, it envisions the creation of two key bodies: the National Council for Ukraine's Recovery from the Consequences of War and the International Agency for Ukraine's Recovery. The latter is being compared to the Economic Cooperation Administration (ECA), which facilitated the implementation of the Marshall Plan for Europe. It is anticipated that this agency will be affiliated with the European Union while maintaining autonomy in decision-making processes. Additionally, it will be granted advisory and consultative status and is planned to collaborate with the National Council for Ukraine's Recovery.

Ukraine has its own vision of a comprehensive post-war economic recovery plan aimed at new technological principles and long-term prosperity. This plan is analogous to the "Marshall Plan"¹ and should include specific stages and actions. The implementation of such a plan requires an organizational structure that ensures the broad participation of European and international institutions, companies, and organizations in solving complex tasks of structural transformation at the national, regional, and local levels. To develop the concept of the plan and its fundamental principles, similar to post-war France, the best and most qualified experts are needed – scientists, entrepreneurs, industrialists, educators, representatives of innovative structures, civil organizations, and government authorities that enjoy public trust on the basis of equality.

The Plan should serve as the basis for the country's national policy and transformation program, and all other strategies and documents should be aligned with the Plan and focused on its implementation. The Plan should provide a comprehensive vision of the post-war situation in the country, identify top-priority tasks, highlight priority types of activities or groups of activities capable of reviving the economy and ensuring sustainable long-term economic growth. Following the example of France, specific modernization programs with task details for specific projects should be developed for each of these areas of activity. A National Reconstruction and Development Fund should be established to finance projects within these programs.

Therefore, the main objectives of the Plan are: creating an environment for the development of competitive industries and harnessing the potential of human capital in the country; modernizing state assets for their integration into European production chains; creating conditions to attract private investments in the development of high-tech manufacturing in Ukraine.

Within the aforementioned Plan, the following development directions are envisaged:

- expansion of high-tech industries, including integrating Ukrainian manufacturing capacities into EU production chains after their modernization and embedding high-tech production;

---

¹DeLong, J.B., Eichengreen B. (1991). The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. *NBER Working Paper*, 3899 <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=226738> (2023, September, 16).

- collaboration in sectors like aviation (joint production of heavy transport aircraft), space (production of artificial satellites and rockets), and defense industry (joint production of military equipment following NATO standards);
- establishing a complete production cycle in nuclear energy and the development of other high-tech clusters in collaboration with foreign partners;
- modernizing the energy sector at municipal and national levels, including municipal energy and the use of non-traditional fuels;
- infrastructure renewal at central, regional, and local levels, including mobilizing financial resources for the restoration of transportation and energy infrastructure;
- developing the agro-industrial complex through the transfer of land masses to European agrarian companies and attracting targeted funding to improve product quality and expand production;
- implementing cooperation between Ukrainian higher education institutions and European educational and research institutions to develop human capital;
- creating a model of public-private partnership for the development of the energy and infrastructure projects, as well as issuing targeted bonds to enhance the quality of agricultural products and introduce necessary equipment.

The mentioned directions play a crucial role in the economic integration of Ukraine into the EU and will contribute to the economic recovery, growth, and maintenance of the country's sovereignty.

The main directions for the economic recovery of Ukraine, taking into account international experience, include:

- ensuring a secure base;
- implementing humanitarian aid and social support programs;
- carrying out macroeconomic stabilization;
- renewing and rebuilding infrastructure;
- implementing decarbonization and a “green transition” program to achieve energy independence;
- integration into global value chains and the creation of a free trade zone;
- carrying out processes of nationalization, modernization, and privatization.

The post-war recovery is based on a *security foundation*, which involves the integration of regional civil management agencies, key infrastructure facilities (such as airports, railways), and military structures (including military centers and bases). This type of integration will enhance investment attractiveness by confirming the reliability of this security foundation.

It is necessary to consider the inclusion of regulatory proposals aimed at providing a basic income for the most vulnerable populations and internally displaced persons as part of *humanitarian and social support programs*. This can contribute to the return of labor resources from abroad and prevent migration.

Taking into account *macrofinancial stability*, it can be noted that the prudent reduction in imports during the initial months of the war contributed to some stability of the hryvnia and prevented sharp exchange rate fluctuations. However, in the future, there will be a need for a currency exchange rate regime that involves liberalization. Additionally, addressing problem loans through approaches similar to Japan's practice, such as the government buying problem loans from banks and their financial recovery, is anticipated.

The renewing and rebuilding of infrastructure involve several key aspects. Firstly, it will be necessary to build settlements from scratch. Importantly, this process should involve qualitative transformation rather than mechanical replication of the past. Secondly, infrastructure reconstruction should be based on modern principles, including those focused on energy efficiency and transitioning to a “green” approach. This procedure can play a significant role in creating new employment opportunities.

The program of decarbonization, the implementation of the “green transition”, and achieving energy independence have the following key components: promoting the development of “green” energy and renewable energy production; encouraging energy producers at all levels to generate surplus energy that can be sold on the wholesale market; implementing the principles to actively support small projects aimed at improving the energy efficiency of specific entities, such as businesses and households; institutional support for the “green transition” through the establishment of a Decarbonization Agency (“green transition”) with broad powers in the field of communication and the ability to influence carbon emissions reduction in all relevant sectors.

Integration into global value chains and the creation of a free trade zone are important aspects. The key goal is to create mechanisms for investors that promote maximum development, including compensatory measures to balance potential losses or connection to engineering networks. Development priorities include manufacturing and the creation of industrial parks.

The adoption of the “*Nationalization-Modernization-Privatization*” strategy involves a sequential approach to industrial assets in key sectors of the economy. This includes nationalizing enterprises in important industries, then modernizing them and providing investment incentives to attract foreign funds, and finally, privatizing industrial assets.

Currently, Ukraine cannot settle for achieving a modest level of socio-economic development that does not match its potential. Therefore, the task of post-war Ukraine’s recovery should be focused on radical transformation of the economic structure, shifting from an agrarian-raw materials approach to an industrial-innovative one, based on the creation of a modern high-tech and digital industry in the context of implementing the Industry 4.0 concept. It is important to note that Ukraine should take the initiative in this direction if it aims to avoid the burden of being merely an agrarian country with a monotonous existence.

Innovative activity becomes a source of stimulating socio-economic growth and consistent improvement in the standard and quality of living for the population. Advanced technologies and structural transformations can help Ukraine rebuild its industrial sector and ensure a sustainable and robust economic dynamic. It is important to support innovation and the development of new technologies as key factors that will contribute to the recovery and strengthening of the state after Russian aggression.

Indeed, increasing the innovativeness and competitiveness of the national economy is a complex and lengthy process, especially in the face of new historical realities and a combination of challenges. To effectively manage innovation development, it is necessary to consider new approaches that take into account diverse requirements and conditions. One of the interesting approaches to innovation management is the “*Quadruple Helix Model*”¹ (Leydesdorff, 2012), which is actively used in the European Union. According to this model, businesses, researchers, government institutions, and consumers collaborate with the aim of promoting innovation development. However, a distinctive feature of this model is the active role of citizens and civil society. It signifies that citizens, users, residents, organizations, and other entities can be consumers and co-creators of innovations, contributing to their development. This allows for greater attention to be paid to their needs and preferences, ensuring more qualitative and relevant innovations.

Such an approach can be particularly beneficial for Ukraine by helping to engage a wide range of citizens and civil organizations in the innovation process, increasing their participation in the formation and implementation of innovative projects, and ensuring a better consideration of the real needs and demands of society. However, it will require efforts to create a favorable environment for active citizen participation in the innovation development process and to support collaboration among various entities and stakeholders within the Quadruple Helix Model framework.

To achieve economic recovery, urgent measures are needed. It is important to implement a pragmatic economic policy aimed at sustainable social development based on the rule of law and social justice. Effective state economic policy should focus on identifying key market shortcomings and promoting balanced development across various sectors.

Further development of local self-government and the expansion of territorial communities’ powers are key components for ensuring security, stimulating economic growth, and ensuring social stability in Ukraine. At the regional and community levels, there are ample opportunities to support entrepreneurship and attract investments: simplified conditions for starting business initiatives, effective interaction, and establishing partnerships with investors, implementing pilot projects, and more.

Conclusions. The task of Ukraine’s revival, including its economy, industrial and social infrastructure, and human potential development, goes far beyond simple restoration work on damaged residential buildings, roads, production facilities, and scientific-educational facilities in areas affected by armed conflicts. The main goal of state development strategies should be to establish a viable economic system that provides resources for recovery and long-term development. Ukraine should actively participate in the preparation and implementation of international initiatives for economic recovery, offering its own vision of development considering international experience and domestic risks.

The primary focus should be on transforming Ukraine from an economy based on raw materials to an innovative, production-oriented, and energy-independent one. Key aspects include innovation development, favorable tax policies, the growth of high-tech industries, and investment in human capital to ensure stable development in the future.

---

¹ Leydesdorff, L. (2012). The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-Tuple of Helices: Explanatory models for analyzing the Knowledge-based economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 3 (1), 25-35.

References:

1. Kindzerski, Yu. (2021). *The peculiarities of formation of industrial competitiveness of Ukraine and the EU in the light of the pandemic challenges. Actual issues of modern development of socio-economic systems in terms of the COVID-19 pandemic*. Sofia, Bulgaria: VUZF Publishing House, 182-198.
2. Pidorycheva, I.Yu., Antoniuk, V.P. (2022). Modern Development Trends and Prospects for Innovation in the Technology-Intensive Sectors of Ukraine's Industry. *Science and Innovation*. 18 (1), 3-19. DOI: <https://doi.org/10.15407/sci ne18.01.003>.
3. Irtysheva, I., Kramarenko, I., Sirenko, I. (2022). The economy of war and postwar economic development: world and Ukrainian realities. *Baltic Journal of Economic Studies*, 8(2), 78-82. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-78-82>;
4. Bluszcz, J., Valente, M. (2022). The Economic Costs of Hybrid Wars: The Case of Ukraine, Defence and Peace. *Economics*, 33 (1), 1-25. DOI: <https://doi.org/10.1080/10242694.2020.1791616>
5. Zanfei, A. (2022). How exogenous is war? The links between economic, military, trade and industrial policies in the upsurge of Russia-Ukraine conflict. *Journal of Industrial and Business Economics*. 49, 759-760. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40812-022-00234-0>
6. Panchenko, O.I., Arbeláez-Campillo, D.F., Kaminska, O.L., Rojas-Bahamón, M.J. (2022). War in Ukraine and recession: Is new economic crisis threatening the world? *Amazonia Investiga*, 11(56), 6-8. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.0>
7. Hussein, F. (2022). Yellen: Ukraine war fallout threatens 'stagflation,' hunger. *AP News*. <<https://apnews.com/article/russia-ukrainegovernment-and-politics15014b248051a4ccc56cafb8c78c5fc8>> (2023, September, 16).
8. Bida, M., Ruda, I. (2022). Economic and financial consequences of war in Ukraine: analysis of development scenarios. *Financial Internet Quarterly*, 18 (3), 88-101. DOI: <https://doi.org/10.2478/fiqf-2022-0022>
9. Hrytsiuk, V. (2023). Russia's War Against Ukraine: Military, International Legal, Geopolitical and Economic Dimensions. *Ukrainian Historical Journal*, (2), 5-33. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.005>
10. Shvets, D., Kobko, Y., Sokurenko, V. (2023). Legal and economic issues of national security management in Ukraine: objective values and national interests in the context of war. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9(2), 222-229. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-222-229>
11. Zelensky, V. (2022). Yak vidbuduvaty Ukrayinu pislya viyny [How to rebuild Ukraine after the war]. *Ukraïner* <<https://ukraïner.net/vidbudova/>> (2023, September, 16). [in Ukrainian].
12. Bregman, R. (2022). Why Europe Needs Ukraine. *The Atlantic* <<https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/04/why-europe-needs-ukraine/629476/>> (2023, September, 16).
13. DeLong, J.B., Eichengreen B. (1991). The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. *NBER Working Paper*, 3899 <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=226738> (2023, September, 16).
14. Leydesdorff, L. (2012). The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-Tuple of Helices: Explanatory models for analyzing the Knowledge-based economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 3 (1), 25-35.

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.5.4

Denys Kisiliuk

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6581-3664>

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

UKRAINE'S GRAIN EXPORTS TO THE EU COUNTRIES: CHRONOLOGY AND CHALLENGES UNDER MARTIAL LAW

Денис Кісілюк

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ЕКСПОРТ УКРАЇНОЮ ЗЕРНА В КРАЇНИ ЄС: ХРОНОЛОГІЯ ТА ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Export of grain in Ukraine occupies an important place in the economy of our country, especially during the war, when other sectors of the economy work less powerfully or practically stopped working. At the same time, like any other industry, the agro-industrial complex, including the export of grain, was affected by the war, which is quite understandable, since a large part of the territory of our country is occupied, a large number of logistics routes are damaged, and the blockade of Ukrainian seaports continues. All this led to the fact that Ukraine began to develop new ways of selling grain. The article, in chronological order, reveals the specifics of grain export to other countries, including EU member states during the period of armed aggression against Ukraine. First of all, the losses suffered by the agro-industrial sector in connection with military operations were disclosed. The article also examines the issue of concluding the Black Sea Grain Initiative under the auspices of the UN and Turkey, reveals its significance for Ukraine and its effectiveness. It can be argued that the Black Sea Grain Initiative made a great contribution to the development of grain exports, as 32,856,036 tons of grain were exported during its operation. Important in the context of the study is also the introduction of restrictions on the import of grain into individual EU member states (Bulgaria, Hungary, Slovakia, Poland and Romania), which were applied both collectively (by the European Commission) and by issuing unilateral acts (Poland, Slovakia, Hungary). The impact of such restrictions on grain export was determined, and it was established that the indicator of grain export for the period from 01.07.2023 to 25.10.2023 is significantly lower than the indicator for 01.07.2022 to 25.10.2022. It was concluded that, despite the war and martial law, Ukraine continues to actively establish logistics routes for the export of grain, etc.

Keywords: grain, Black Sea Grain Initiative, grain export, Ukraine, EU.

Агропромисловий комплекс нашої держави доволі потужний та може конкурувати зі значною кількістю країн світу. Сам по собі він є дуже важливим не тільки з точки зору існування людства, але й з точки зору економіки, оскільки, значна частка усіх надходжень до державного бюджету припадає саме на агропромисловий сектор нашої держави. Проте збройна агресія проти нашої держави помітно вплинула і на цей сектор, внаслідок чого він зазнав значних втрат та продовжує пристосовуватися до реалій війни. За оцінками Мінагрополітики, загальна сума втрат, завдана агропромислому комплексу, в тому числі через блокаду виробничих портів, становлять близько 35 млрд. доларів США. У цьому зв'язку варто дослідити ключові етапи експорту зерна в країни ЄС в період війни¹.

¹ Національний інститут стратегічних досліджень. (2023) *Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік* <<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarynyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>> (2023, жовтень, 27).

Першочергово варто відзначити, що з початку повномасштабного вторгнення фактично розпочалася блокада морських портів України. Окремі з них були окуповані та продовжують залишатися такими і на тепер, інші ж через військову присутність у Чорному морі фактично не функціонували. Здійснення експорту зерна наземними транспортними засобами, в тому числі залізничним сполученням, – не дешево, не ефективно та складно, оскільки, вантажопідйомність будь-яких інших транспортних засобів порівняно з морським транспортними засобами значно нижча. В той же час, використання таких транспортних засобів без налагодження чітких логістичних зв'язків досить складно. Знову ж таки, на цей процес впливає внутрішня політика країн, в яку така продукція спрямована або ж через яку вона проходить транзитом.

Важливу роль у зростанні експорту зернової продукції поклала саме Чорноморська зернова ініціатива, що була запроваджена 22 липня 2022 року під егідою Туреччини та ООН. За структурою Чорноморська зернова ініціатива виступає двома самостійними угодами, зокрема:

1. Угода між Україною, ООН та Туреччиною;
2. Угода між Російською Федерацією, ООН та Туреччиною.

Зазначена ініціатива функціонувала аж до 19 липня 2023 року, та яка була в односторонньому порядку припинена Російською Федерацією. Не дивлячись на це припинення, її існування принесло вагомий результат. Згідно офіційної статистики, представлені Організацією Об'єднаних Націй, загальна вага усього зерна, що було експортовано в межах зернового коридору становить 32 856 036 тон. Також у статистиці значиться, що найбільшими імпортерами українського зерна є: Китай (8 млн. тон), Іспанія (6 млн. тон), Туреччина (3,2 мл. Тон), Італія (2,1 млн. тон), Нідерланди (2 млн. тон)¹.

Функціонування зернового коридору само по собі зробило вагомий внесок в агропромисловий сектор. Згідно статистичних даних наша держава в 2022-2023 маркетинговому році, тобто періоді з 01.07.2022 по 30.06.2023 змогла експортувати близько 50 млн. тон зерна (48,996 млн. тон). Вихід Російської Федерації з Чорноморської зернової ініціативи значно погіршив експортні процеси зерна з України в інші країни, в тому числі країни ЄС.

Досить не толерантно до проблеми з експортом зерна віднеслись і країни-сусіди, апелюючи до того, що блокада чорноморських портів негативно вплине на їх агропромисловий сектор у зв'язку зі збільшенням на ринку українського зерна. Саме тому з часом окремі країни-члени ЄС почали обмежувати експорт українського зерна, а тому в подальшому в даний процес вимушена була втрутитися Європейська Комісія.

Передумовою до тотального обмеження експорту українського зерна став початок переговорів між Румунією, Польщею та Європейською Комісією стосовно створення процедури відстеження експорту зернових культур з України. Причиною таких переговорів стало перенасичення ринку цих країн, що призвело до зниження цін на зернові культури, внаслідок чого почали страждати місцеві фермери.

9 квітня 2023 року Міністр сільського господарства та розвитку села Польщі заявив про те, що експорт українського зерна у Польщу припиняється, принаймні до липня.

16 квітня 2023 року уряд Угорщини прийняв аналогічне рішення, яке було обґрунтоване необхідністю захистити національні аграрні інтереси. 17 квітня 2023 року уряд Словаччини також прийняв рішення, яке передбачало тимчасове зупинення експорту українського зерна на територію країни. На рівні Європейського Союзу це питання вперше розглядалося 23 квітня 2023 року, проте сталу позицію з цього приводу не було погоджено².

2 травня 2023 року Європейською комісією було прийнято рішення, яким запроваджено виняткові тимчасові заходи стосовно обмеження імпорту з України окремих категорій товарів, що є винятковою гарантією Регламенту про автономні торговельні заходи³. Такі обмеження були встановлені у п'яти країнах – членах ЄС, а саме: Польщі, Угорщині, Болгарії, Румунії та Словаччині. Рішенням чітко виокремлено категорії товарів, імпорт яких у зазначені країни було обмежено, зокрема: пшениця, кукурудза, ріпак та соняшник. Рішенням також окреслено часовий період дії

¹ UN (2023) *Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre* <<https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>> (2023, жовтень, 27).

² Суспільне Новини (2023). *Єврокомісія продовжила обмеження на імпорт агропродукції з України* <<https://suspilne.media/498064-evrokomisia-prodovzila-obmezenna-na-import-agroprodukcii-z-ukraini/>> (2023, жовтень, 27).

³ European Commission (2023). *Commission adopts exceptional and temporary preventive measures on limited imports from Ukraine* <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2562> (2023, жовтень, 27).

такого обмеження – 2 травня 2023 року по 5 червня 2023 року. Зазначені категорії товарів могли вільно перебувати в обігу в усіх інших країнах ЄС окрім зазначених. Рішенням також підтверджено обов'язок усіх п'яти країн скасувати свої односторонні акти, які були спрямовані на обмеження до них імпорту українського зерна.

В обґрунтування такого рішення покладена виняткова ситуація, що склалася на продовольчому ринку таких держав, оскільки, перенасиченість ринку українським зерном завдав великого збитку національному агропромислому сектору. У рішенні зазначено, що в разі, якщо існування такої ситуації буде продовжуватися, то і відповідно рішення про таке обмеження продовжить існувати¹.

Тому 5 червня 2023 року Європейська комісія продовжила термін дії обмежень на імпорт української продукції у зазначені п'ять країн до 15 вересня 2023, не дивлячись на бажання країн продовжити термін дії таких обмежень до кінця 2023 року.

15 вересня 2023 року Європейська комісія прийняла рішення, за яким зазначені обмеження були скасовані. При цьому в рішенні зазначено, що в ході встановлених з 02.05.2023 по 15.09.2023 року обмежень виняткова ситуація, що існувала в аграрному секторі зазначених держав перестала існувати, а тому мета, яка ставилася перед такими обмеженнями, досягнута.

У рішенні було чітко погоджено обов'язки сторін. Так, Україна повинна зобов'язалася:

1. Створити належне нормативно-правове підґрунтя для створення системи ліцензування експорту;

2. Запровадити належний механізм, який би запобігав виникненню будь яких виняткових ситуацій у сусідніх країнах членах.

Європейська комісія в свою чергу зобов'язалась:

1. Припинити будь які обмеження, що були накладені нею відносно імпорту українського зерна;

2. Утриматися від запровадження будь яких обмежувальних заходів стосовно імпорту Україною зазначених раніше категорій товарів (зернових культур) до моменту, поки заходи, встановлені Україною належним чином функціонують;

3. Здійснювати моніторинг імпорту українського зерна в країни ЄС та в разі необхідності реагувати належним чином².

Не дивлячись на те, що зазначене рішення Європейської комісії було припинено, три країни, а саме Польща, Словаччина та Угорщина в односторонньому порядку продовжили обмеження, що стосуються імпорту в ці країни української сільськогосподарської продукції, а тому, розглянемо рішення кожної із держав окремо.

Щодо заборони імпорту українських зернових до Словаччини, то таке обмеження встановлено з 16.09.2023 року по 31.12.2023 року включно³. Під обмеження потрапили ті ж самі чотири групи товарів, що були під обмеженнями Європейської комісії, а саме: кукурудза, пшениця, ріпак та соняшник. Обґрунтуванням такого обмеження стала необхідність запобігання будь-якому тиску на словацький ринок задля того, аби зберегти конкурентоспроможність вітчизняного ринку та забезпечити інтереси національного агропромислового сектору. Рішення Словацького уряду передбачає обмеження імпорту українських зернових до Словаччини, але аж ніяк не стосуються транзиту таких категорій товарів через її територію.

Щодо Польщі, то згідно рішення уряду, опівночі, з 15 на 16 вересня, одностороннім актом було встановлено обмеження на імпорт українського зерна на територію держави⁴. При цьому чітко не було визначено категорій товару, що підлягають такому обмеженню, тому, що саме входить в категорію «зерно», на думку польських творців закону, не відомо. В той же час рішення

¹ Там само.

² European Commission. (2023). *Following the expiry of the restrictive measures on Ukrainian exports of grain and other foodstuff to the EU, Ukraine agrees to introduce measures to avoid a renewed surge in EU imports.* <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4497> (2023, жовтень, 27).

³ Aktuality (2023). *Slovensko predlži zákaz dovozu pšenice a dalších komodit z Ukrajiny* <<https://www.aktuality.sk/clanok/HUcxFyx/slovensko-predlzi-zakaz-dovozy-psenice-a-dalsich-komodit-z-ukrajiny/>> (2023, жовтень, 27).

⁴ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej (2023). *Uchwała w sprawie podjęcia działań mających na celu przedłużenie środków zapobiegawczych dotyczących przywozu z Ukrainy niektórych produktów. Rada Ministrów* <<https://www.gov.pl/web/premier/uchwala-ws-przedluzenia-srodkow-zapobiegawczych-dotyczacych-przywozu-z-ukrainy-niektorych-produktow>> (2023, жовтень, 27).

не передбачає будь-якої часової сфери дії, а тому на даний момент воно є необмеженим за часом. Знову ж таки це рішення обґрунтоване необхідністю захисту національного агропромислового комплексу та економічних інтересів держави в цілому.

Найбільш радикально у даній ситуації вчинила Угорщина. Так, 15 вересня 2023 року угорський уряд прийняв рішення, за яким з 16 вересня 2023 року фактично було заборонено імпорт до Угорщини українського зерна¹. Проте Угорщина не обмежилась виключно зерном, а тому до заборонного списку загалом потрапило 24 товари сільськогосподарського призначення, зокрема інші види зернових культур, борошно, олія, мед, м'ясо, яйця.

Внаслідок цього Україна була вимушена звернутися до Світової Організації Торгівлі з метою вирішення суперечки, що виникла у зв'язку з рішеннями Угорщини, Польщі та Словаччини. Факт подання Україною до СОТ запиту було підтверджено Світовою організацією торгівлі 19 вересня 2023 року. Саме цей крок таким, що на думку СОТ поклав початок процедурі належного врегулювання даного конфлікту. На разі дана ситуація поки не вирішена².

Вбачається, що такі дії зі сторони країн Європейського Союзу та є неприпустимими, такими що порушують загальні принципи права, Договір про заснування Європейської Спільноти в частині виключної компетенції ЄС в питаннях митного союзу та спільної торговельної політики, а також Угоду про асоціацію України з ЄС.

Так, відповідно до статті 2 Договору про заснування Європейської Спільноти, її завданням є створення спільного ринку, економічного та валютного союзу в цілому, гармонійний, збалансований та стабільний розвиток економічної діяльності. Також, у статті 3 Зазначеного договору вказано, що діяльність спільноти повинна бути спрямована на заборону встановлення між державами-учасниками мита, або будь яких обмежень, що стосувалися б експорту або імпорту товарів, створення та реалізація спільної, чітко визначеної торговельної політики, усунення перешкод для вільного пересування товарів, робіт та послуг між державами³.

Крім того, Європейська Комісія, а так само Польща, Словаччина та Угорщина порушили умови Угоди про асоціацію України та ЄС. Так, однією із цілей, що передбачена у статті 1 Угоди про асоціацію України з ЄС є вжиття заходів, які були б спрямовані на посилення як економічних так і торговельних відносин, що в сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу, створенню всеохоплюючої зони вільної торгівлі тощо. При цьому дана стаття є відсилною, та відсилає нас до положень розділ 4 Угоди. Зі змісту статті 25 Угоди, що міститься у розділі 4 вбачається, що сторони цієї угоди повинні вживати заходи, спрямовані на створення зони вільної торгівлі протягом перехідного періоду, строк якого не може перевищувати 10 років з моменту набрання чинності цією угодою.

Як відомо, Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності в повному обсязі 01 вересня 2017 року⁴. Тобто з моменту набрання чинності цією угодою минуло вже більш ніж шість років, проте, як ми можемо спостерігати, бажання як окремих країн Європейського Союзу, так і Європейського Союзу в цілому створювати належним чином передбачену договором зону вільної торгівлі майже відсутнє.

Дії країн-членів Європейського Союзу можна порівняти із недобросовісною конкуренцією, тобто діями в межах конкуренції, що порушують загальні правила та звичай ведення міжнародної торгівлі. В даному випадку такі дії полягають у створенні перешкод країнами-членами ЄС у процесі конкуренції, внаслідок яких вони неправомірними методами досягають переваг у конкуренції. Так, дійсно, кількість українського зерна на європейських ринках, в тому числі на ринках сусідніх держав значно зріс, проте, вважаємо, що обмеження щодо імпорту в такі держави є протиправними. Належними діями в такому випадку було б вчинення дій, спрямованих на розвиток

¹ Portfolio (2023). *Bejelentette Nagy István: marad az ukrán gabona tilalma* <<https://www.portfolio.hu/global/20230913/bejelentette-nagy-istvan-marad-az-ukran-gabona-tilalma-639419>> (2023, жовтень, 27).

² WTO (2023). *The World Trade Organization*. <<https://www.wto.org/index.htm>> (2023, жовтень, 27).

³ European Commission. (2023). *Treaty establishing the European Community (Consolidated version 2002)* <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12002E%2FTXT>> (2023, жовтень, 27).

⁴ *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, 2014* (Верховна Рада України, Європейський Союз, Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом), держави-члени). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n193> (2023, жовтень, 27).

конкурентоспроможності національного ринку, але аж ніяк не пригнічення інших суб'єктів, що конкурують із національним ринком. На жаль система міжнародного права практично виключає відповідальність його суб'єктів за порушення норм міжнародних договорів. Це стосується не лише сфери торгівлі, а й навіть більш важливої галузі – безпеки. Тому порушення умов, встановлених в Договорі про створення Європейської Спільноти та Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та інших міжнародних актів, призведуть хіба що репутаційних втрат ЄС, хоча мали би тягти за собою значні юридичні та економічні наслідки для таких країн.

Слід б відзначити, що, не дивлячись на встановлені обмеження експорту зерна в окремі країни, експортний показник зернових культур все ж залишається досить значним, враховуючи те, що значна частина логістичної інфраструктури України пошкоджена або знищена державою-агресором. Так, згідно статистичних даних, у незакінченому 2023-2024 маркетинговому році, тобто, періоді з 01.07.2023 року по 25.10.2023 року, Україна змогла експортувати 8 562 000 тон зернових культур.

Для порівняння, в минулому році за період з 01.07.2022 по 25.10.2022 року було експортовано 12 344 000 тон зернових культур¹. Враховуючи той факт, що на даний момент українські порти перебувають під повною блокадою, порівняно із попереднім роком, коли у цей період діяв зерновий коридор, кількість експортованого зерна не сильно відрізняється, при цьому питома вага експортованого зерна щоденно зростає.

Тому можна дійти до висновку, що, не дивлячись на всі труднощі, що постали перед Україною, зокрема, військові дії, знищена інфраструктура, встановлення обмежень щодо імпорту з боку партнерів тощо, наша держава продовжує реалізовувати свій експортний потенціал.

References:

1. Aktuality (2023). *Slovensko predlži zákaz dovozu pšenice a ďalších komodít z Ukrajiny* [Slovakia will extend the ban on the import of wheat and other commodities from Ukraine] <<https://www.aktuality.sk/clanok/HUcxFyx/slovensko-predlzi-zakaz-dovozy-psenice-a-dalsich-komodit-z-ukrajiny/>> (2023, October, 27). [in Slovak].
2. European Commission (2023). *Commission adopts exceptional and temporary preventive measures on limited imports from Ukraine* <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2562> (2023, October, 27).
3. European Commission. (2023). *Following the expiry of the restrictive measures on Ukrainian exports of grain and other foodstuff to the EU, Ukraine agrees to introduce measures to avoid a renewed surge in EU imports.* <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4497> (2023, October, 27).
4. European Commission. (2023). *Treaty establishing the European Community (Consolidated version 2002)* <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12002E%2FTXT>> (2023, October, 27).
5. Portfolio (2023). *Bejelentette Nagy István: marad az ukrán gabona tilalma* [István Nagy announced: the ban on Ukrainian grain remains] <<https://www.portfolio.hu/global/20230913/bejelentette-nagy-istvan-marad-az-ukran-gabona-tilalma-639419>> (2023, October, 27). [in Hungarian].
6. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej [Website of the Republic of Poland] (2023). *Uchwała w sprawie podjęcia działań mających na celu przedłużenie środków zapobiegawczych dotyczących przywozu z Ukrainy niektórych produktów. Rada Ministrów* [Resolution on taking actions aimed at extending preventive measures regarding the import of certain products from Ukraine. the Council of Minister] <<https://www.gov.pl/web/premier/uchwala-ws-przedluzenia-srodkow-zapobiegawczych-dotyczacych-przywozu-z-ukrainy-niektorych-produktow>> (2023, October, 27). [in Polish].
7. UN (2023) *Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre* <<https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>> (2023, October, 27).
8. WTO (2023). *The World Trade Organization.* <<https://www.wto.org/index.htm>> (2023, October, 27).
9. *Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2023/2024 МР, тис. тонн станом на 25.10.2023, 2023* (Міністерство аграрної політики та продовольства України) [Export from Ukraine of cereals, legumes (with products of their processing) and flour 2023/2024 MR, thousand tons as of 10/25/2023, 2023 (Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Ministerstva ahrarnoyi polityky ta prodovolstva Ukrainy* [Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine] <<https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>> (2023, October, 27). [in Ukrainian].
10. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute of Strategic Studies] (2023) *Ahrarnyy sektor ekonomiky: pidsumky 2022 ta prohnoz na 2023 rik* [Agricultural sector of the economy: 2022 results and forecast

¹ *Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2023/2024 МР, тис. тонн станом на 25.10.2023, 2023* (Міністерство аграрної політики та продовольства України). Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України <<https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>> (2023, жовтень, 27).

- for 2023] <<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>> (2023, October, 27). [in Ukrainian].
11. Suspilne Novyny [Social News] (2023). *Yevrokomisiya prodovzhyla obmezhenya na import ahroproduktiv z Ukrainy* [The European Commission extended restrictions on the import of agricultural products from Ukraine] <<https://suspilne.media/498064-evrokomisia-prodovzila-obmezenna-na-import-agroprodukcii-z-ukraini/>> (2023, October, 27). [in Ukrainian].
12. *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, 2014* (Verkhovna Rada Ukrainy, Yevropeyskyy Soyuz, Yevropeyske spivtovarystvo z atomnoyi enerhiyi (Yevratom), derzhavy-chleny) [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and European Union, European Atomic Energy Community and their member states, 2014 (Verkhovna Rada of Ukraine, European Union, the European Atomic Energy Community (Euratom), member states)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n193>(2023, October, 27). [in Ukrainian].

Zveme vás k účasti v časopise!

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Časopis vychází šestkrát ročně.

Články pro zveřejnění v **prvním (únor)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. ledna a musí být publikovány do dne 28. února.

Články pro zveřejnění v **druhém (duben)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. března a musí být publikovány do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v **třetím (červen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. května a musí být publikovány do dne 30. června.

Články pro zveřejnění v **čtvrtém (srpen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 1. srpna a musí být publikovány do dne 31. srpna.

Články pro zveřejnění v **pátém (říjen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. září a musí být publikovány do dne 31. října.

Články pro zveřejnění v **šestém (prosinec)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. listopada a musí být publikovány do dne 31. prosince.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10 - 30 stránek.

Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 1800-1900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, pracovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku - volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytovány na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí být uvedený ve formátu

TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustrací že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Adresa:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

PŘÍKLADY ÚPRAVY BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU ZDROJŮ A LITERATURY DLE POŽADAVKŮ APA-STYLE

Všeobecná pravidla:

Bibliografický popis zdrojů a literatury v odkazech na každé stránce a v transliterovaném seznamu literatury (references) musí být zpracován na základě norem APA-Style, v souladu s požadavky APA (American Psychological Association). Níže jsou uvedeny příklady zpracování nejběžnějších bibliografických zdrojů. Více informace dostanete na stránce <http://www.apastyle.org>.

Při úpravě bibliografických popisů zdrojů a literatury dejte si pozor na způsob psaní: rovně a kurzivou (*Italic*) a také na postupnost umístění prvků odkazu.

Paginální odkazy na zdroje a literaturu se uvádí v původním jazyce (v jazyce originálů), totiž nepřekládají se a netransliterují se. Citace jsou také uváděny v původním jazyce článku.

Seznam literatury (references) na konci článku se uvádí latinkou. Pokud se musí uvést odkaz na články v písmu cyrilici (včetně článků v ukrajinštině nebo v ruštině) otištěné dříve v časopisech a sbírkách, doporučujeme tuto variantu struktury bibliografických odkazů v sekci References:

- Jméno a příjmení autora/-ů (transliterace);
- Transliterovaný název článku a jeho překlad v angličtině, který má být umístěn v hranatých závorkách: [];
- Název zdroje (transliterace) a překlad jeho názvy v jazyce anglickém: [];
- Výchozí údaje s anglickým zápisem.

V seznamu literatury (references) místo vydání pro zdroje v jazyce anglickém a ukrajinském se uvádí v angličtině, a název nakladatelství se transliteruje.

Pro automatickou transliteraci názvů zdrojů v písmu cyrilici dá se použít další stránky:

- pro zdroje v ruštině: <http://www.translit.ru>,
- pro zdroje v ukrajinštině: <http://www.slovyk.ua/services/translit.php>.

Odkaz na web-zdroje se má sestavit dalším způsobem: jméno autora web-stránky, název stránky, název web-stránky (píše se kurzivou (*Italic*)), adresu web-stránky oddělenou znaky < >: <URL> a pokud je možné datum poslední návštěvy/ náhledu web-stránky v zaoblených závorkách: () . Název měsíce nahlédnutí do web-stránky se uvádí v jazyce článku.

Pro vaše pohodlí jsou následující příklady uvádění zdrojů a literatury rozděleny podle typu zdroje, a každý se uvádí ve dvou variantách po sobě: první je příklad odkazu na každé stránce, druhý je příklad odkazu na stejný zdroj, jenže jak se má uvádět v seznamu literatury (references).

Monografie:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English].

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English].

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian].

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Článek v časopise:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75.

doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55>

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55> [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnyi, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiinymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Teze a myšlenky konference:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta institucijni mekhanizmi zabezpechennya rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhyttya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferencii profesorsko-vkladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Odkazy na web-stránky:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhajut dejatel'nost' Medzhlisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

Odkazy na právní předpisy a právní dokumentaci:

Zákony a nařízení:

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21).

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017). *Direktiva o razvitii dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015* (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Dohody, konvence, doporučení

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21)

Dvoustranné dohody

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobitnytstvo v galuzi aviatsynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Soudní dokumentace

Dokumentace Mezinárodního soudu

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (do 31. října 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (od 1. listopadu 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Soudní rozhodnutí soukromých zemí

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).

Become a Contributor for the Journal**EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE**

The Journal is issued 6 times per year.

Articles for publication in the first (February) issue of the journal are accepted until January, 28 and will be published until February, 28.

Articles for publication in the second (April) issue of the journal are accepted until March, 28 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the third (June) issue of the journal are accepted until May, 28 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the fourth (August) issue of the journal are accepted until August, 1 and will be published until August, 31.

Articles for publication in the fifth (October) issue of the journal are accepted until September, 28 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the sixth (December) issue of the journal are accepted until November, 28 and will be published until December, 31.

Deadlines for acceptance of articles to the relevant journal issues are approximate. The editorial board may arbitrarily change these dates because of the large number of articles in the editorial portfolio. The dates of journal's publishing are unchangeable: the end of each pair of months.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages.

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, the following is required in English:

an abstract (1800-1900 characters),

a title of the article and complete data of an author – full first and last name, academic title, academic degree, position, and place of employment.

Footnotes are allowed, no endnotes.

Bibliography after the article is optional.

Bibliography should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA).

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Mailing Address:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

RULES AND EXAMPLES OF REFERENCING ACCORDING TO APA-STYLE REQUIREMENTS

General rules:

Bibliographic descriptions of sources and literature in footnotes and transliterated list of sources (references) should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA). Below are examples of how to arrange the most common bibliographic sources. For more information see: <http://www.apastyle.org>

When arranging bibliographic descriptions of sources and literature it is necessary to consider regular and cursive (*Italic*) text fonts, as well as the sequence of elements in a reference.

Footnotes should be provided in the original language of a source to which you refer, that is, they are not translated or transliterated. Quotes within the article should be provided in the language of the article.

References at the end of the article should be Latinized. When making bibliographic references to Cyrillic (including Ukrainian and Russian) articles, published in journals and almanacs, we strongly recommend the following structure of references:

- Name of author/authors (transliterated);
- original title of the article transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [ ];
- original title of the source transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [ ];
- publisher's imprint information in English.

In References, when indicating a city of publication both in English and Cyrillic sources, the name of the city should be given in English, while the name of the publishing house should be transliterated.

For automatic transliteration of Cyrillic sources, you can use the following resources <http://www.translit.ru> – for sources in Russian; and <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> – for sources in Ukrainian.

When arranging references on website materials, a reference should include author's name, title of the page, name of the site (*typed in Italic font*), site address <URL>, marked by <> symbols, and, if possible, the date when this page was last browsed (in round brackets). The month is provided in the language of the article.

For your convenience, below you can see examples of arranging bibliographic descriptions of sources and literature organized by source type; each one is given in two formats sequentially: the first one is the footnote example; the second is the example of arranging the same source in References.

Monograph:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English]

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English]

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian]

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Journal article:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55 [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnyi, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiynymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Conference paper:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta instituciyni mekhanizmi zabezpechennya rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhittya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Web-link:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhajut dejatel'nost' Medzhliisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

References to legislative acts and legal documents

Laws and regulations

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21)

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017). *Direktiva o razvitiu dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015* (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyy pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijial'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Agreements, conventions, recommendations

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21).

Bilateral agreements

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobitnytstvo v galuzi aviatsiynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Judicial documents

Documents of the International Court of Justice

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

ECHR cases (until October 31, 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

ECHR cases (after November 1, 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Judicial decisions of individual countries

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).